

Australian Government

Department of Immigration and Citizenship

Fillimi i Jetës në Australi

Mirëse Vini në

Australian Capital Territory

Shqip
Albanian

Janar 2009

Data e botimit: Janar 2009

Numrat e telefonit: Numrat e telefonit që fillojnë me 1800 janë thirrje falas në se thërrisni nga një linjë private dhe kushtojnë sa një telefonatë lokale në se thërrisni nga telefonat publikë. Numrat që fillojnë me 13 ose 1300 kushtojnë sa një telefonatë lokale. Disa numra 1300 dhe 1800 mund të përdoren vetëm nga jashtë kryeqytetit. Thirrjet nga telefonat celular u përmbahen kostove të telefonave celularë.

Për numrat që nuk fillojnë me 13, 1300 ose 1800: Nëse telefononi nga jashtë Australisë, bjeri prefiksit 61, pastaj kodit të qytetit pa 0-n, dhe pastaj numrit. Nëse telefononi brenda Australisë por jashtë shtetit ose territorit, bjeri kodit të qytetit, pastaj numrit.

Përgjegjësitë: Megjithëse Department of Immigration and Citizenship (Departamenti) dhe bashkëpunëtorët e tij janë përpjekur që materiali i shënuar në këtë broshurë të jetë sa më i saktë në kohën e publikimit, broshura përmban një sërë temash të cilat mund të ndryshojnë rregullisht. Departamenti apo bashkëpunëtorët e tij nuk mbajnë përgjegjësi për neglizhencë, në se dikush vuan apo pëson humbje si rezultat i zbatimit të informacionit të dhënë në këtë broshurë.

Përmbajtja

Parathënie	5
1. Çfarë duhet të bëni së shpejti pas mbërritjes	6
A. Bëni kërkesë për Tax File Number (Numrin e Taksës).....	6
B. Regjistrohuni në Medicare dhe mendoni rreth mundësisë së shfrytëzimit të shërbimeve shëndetësore private (kundrejt një shume, paguar rregullisht kompanisë së siguracionit)	7
C. Hapni një llogari bankare	7
D. Regjistrohuni me Centrelink (Shërbimin Social)	8
E. Kontaktoni Shërbimin e Garancisë së Shëndetit	8
F. Regjistrohuni në kurset e Gjuhës Angleze.....	9
G. Regjistroni fëmijët tuaj në një shkollë	9
H. Aplikoni për patentën e shoferit	9
2. Ndhmë me Anglishten	10
Shërbimet e përkthimeve me gojë dhe me shkrim	10
Mësimi i Gjuhës Angleze për të Rriturit	11
3. Shërbimet e Urgjencës	14
Policia	14
Ambulanca	14
Brigada e Zjarrfikësave	14
Numra të tjerë të urgjencave	15
4. Ku të shkoni për ndihmë	16
Qendrat Përkrahëse për Migrantë dhe Agjensitë e Shërbimit për Migrantë.....	16
Adult Migrant English Program (AMEP) (Programi i Anglishtes për Emigrantët e Moshës së Rritur).....	17
Organizatata etnike dhe të komunitetit	17
Shërbimet për të rinjtë	18
Ndihma Ligjore	18
Dhuna	18
Të Drejtat e Konsumatorit	19
ACT Government Shopfronts	20
Bibliotekat e ACT	20
The Australian Government Regional Information Service (AGRIS).....	21
Lehtësim në rast Urgjence	21
Gjetja e të afërmeve	21
Telefoni për këshillim në kriza	21
Martesa dhe marrëdhënjet e tjera të afërta	21
Qendra për Informacione dhe Referime në Shërbim të Grave.....	22
Këshillime për njerëz që janë torturuar dhe traumatizuar.....	22
Shërbimet Financiare	22
Tax Help (Ndhmë për Taksën)	23
5. Ligji dhe zakonet Australiane	24
Përgjegjësitë dhe vlerat	24
Barazia dhe qëndrimi kundra diskriminimit.....	24
Shkeljet e Kodit Penal- Krimet.....	25
Drejtimi i Automjeteve	27
Droga, duhani dhe pijet	27
Mjedisi	28
Zhurma	28
Kafshët	29
Takimi dhe komunikimi me njerëzit	29
Sjellja e hijshme	29
Veshja	30

Shprehje të përditshme Australiane	31
6. Strehimi.....	32
Qiramarrja e shtëpive private ose apartamenteve	32
Të drejtat dhe përgjegjësitë e qiraxhinjëve.....	32
Blerja e shtëpive private ose apartamenteve	33
Banesat Shtetërore	33
Strehimi Urgjent	33
Shërbimet shtëpijake të Domosdoshme.....	33
Mbledhja e mbeturinave dhe të ripërpunueshme	34
7. Punësimi	35
Kërkimi i punës.....	35
Job Network services (shërbime për t'ju ndihmuar për të gjetur punë).....	35
Më shumë informacion	36
Programi për Eksperiencë Pune	36
Kualifikimet.....	36
Kushtet e punës (të drejtat e punëdhënësit/ punonjësit).....	38
Superannuation (Pagesat e Detyruara nga Punëdhënësi për Pensionim).....	38
Taksimi.....	39
8. Sigurimi social.....	41
Pagesat e Centrelink	41
Periudhat e pritjes	41
Crisis Payment (Pagesa në rast krize) për personat e hyrë për arsye humanitare	42
Family Assistance payments (Pagesat që ndihmojnë familjet me koston e rritjes së fëmijëve).....	42
Moshat e reja	43
Dikush të merret me Centrelink ose Family Assistance Office për ju.....	43
Të Drejtat dhe përgjegjësitë	43
Nëpunësit e Shërbimit Shumëkulturore Centrelink	44
Më shumë informacion	44
9. Transporti	46
Transporti Publik	46
Automjetet private	46
10. Arsimi dhe çerdhet.....	48
Çerdhet/Kopshtet	48
Shkollat	48
Fëmijët që nuk flasin Anglisht.....	49
Përkthyesat	49
Regjistrimi.....	49
Arsimi Profesional	49
Universitetet	50
11. Sistemi Shëndetësor.....	51
Medicare	51
Centrelink Health Care Card (Karta e Kujdesit për Shëndetin e Centrelink-ut).....	51
Sigurimi Shëndetësor Privat.....	51
Ndihma Mjekësore	52
Qendrat Shëndetësore të Komunitetit.....	53
Shëndeti Mendor	53
Shërbimet për njerëzit me prejardhje të ndryshme kulturore dhe gjuhësore.....	53
Child safety and accident prevention	54
Imunizimi (Vaksinimi)	54
Shërbimet Stomatologjike	55
Përdorimi i kujdesit për të moshuarit.....	55
Më shumë informacion	55
12. Argëtimi dhe Media	56

Aktivitetet në natyrë.....	56
Media	56
Interneti	57
13. Departamenti i Emigracionit dhe Nënshetësisë	58
Nënshetësia Australiane	58
Vizat e kthimit për banorët.....	59
Vizitat Familjare në Australi.....	59

Parathënie

Mirëse erdhët në Australi e veçanërisht në Canberra.

Qeveritë Australiane, të Shteteve, Territoreve dhe ato Lokale të Australisë, së bashku me agjensitë joqeveritare u sigurojnë banorëve Australianë një sërë shërbimesh. Kjo broshurë ju jep informacion lidhur me llojet e shërbimeve dhe ndihmën që ju jepet, dhe se ku mund të shkoni dhe të merrni këshilla.

Kjo broshurë i drejtohet të gjithë emigrantëve të ardhshëm dhe atyre të sapoardhur në Australi me një fokus të veçantë në emigrantët e përhershëm dhe atyre që hyjnë për arsye humanitare si dhe sponsorizuesave tyre dhe siguruesave të shërbimeve. Refugjatët dhe personat e hyrë për arsye humanitare duhet t'i përmbahen edhe informacionit të dhënë posaçërisht për ato nga Department of Immigration and Citizenship (Departamenti i Emigracionit dhe Nënshitetësisë) (DIAC).

Është shumë e vështirë ta bësh të mundur që i gjithë informacioni në broshurë t'ju përshtatet të gjithë lexuesve. Është e rëndësishme të keni parasysh që disa emigrantë të përhershëm dhe shumica e atyre që mbajnë viza të përkohshme mund të mos jenë të ligjshëm për të gjitha shërbimet.

Canberra është kryeqyteti i Australisë dhe qendra administrative Qeverinë Federale të vendit. E formuar që në 1913 Canberra ka shumë ndërtesa nacionale si Parliament House (Shtëpinë e Parlamentit), War Memorial (Lapidarin e Luftës) dhe National Gallery of Australia (Galerinë Nacionale të Australisë).

Qyteti i Canberras është i vendosur në Australian Capital Territory (ACT). ACT nuk është në shtet por pak a shumë ka një qeveri përgjegjësitë e të cilës janë të ngjashme si me ato të qeverisë shtetërore edhe asaj lokale. Kjo broshurë ju jep informacion mbi disa nga shërbimet e dhëna nga Qeveria e ACT.

Ju lutemi të gjeni kohë dhe ta lexoni këtë broshurë me kujdes. Ne besojmë se do t'ju ndihmojë ndërkohë që filloni jetën tuaj të re në Australi. Ju duhet të përdorni botimin më të fundit, që gjendet në shumicën e zyrave të shërbimeve të vendosjes dhe nga faqet e internetit 'Living in Australia' (Jetesa në Australi) www.immi.gov.au/living-in-australia. Ne ju sugjerojmë që në fillim të lexoni Kapitujt 1-4. Ato merren me çështjet e rëndësishë së veçantë që lindin gjatë javëve të para të qëndrimit.

Problemet që do t'ju duhet të përballoni ndërkohë që filloni jetën tuaj të re në Australi janë komplekse dhe në ndryshim. Do të ketë sfida por edhe shpërblime. Në fund, sukcesi juaj do të varet nga vetë përpjekjet tuaja si dhe nga vullneti i atyre që dëshirojnë t'ju ndihmojnë. Mirëse erdhët dhe fat të mbarë!

1. Çfarë duhet të bëni së shpejti pas mbërritjes

Më poshtë është lista e 8 gjërave të rëndësishme që duhet të bëni sa më shpejt që të jetë e mundur pas mbërritjes në Australi . Shënojeni me ✓ pasi ti keni bërë.

Lista e kontrollit	✓
A. Bëni kërkesë për Tax File Number (Numrin e Taksës)	☐
B. Regjistrohuni në Medicare dhe mendoni rreth mundësisë së shfrytëzimit të shërbimeve shëndetësore private	☐
C. Hapni llogari bankare	☐
D. Regjistrohuni në Centrelink (Shërbimin Për Ndhim Social)	☐
E Kontaktoni Shërbimin e Garancisë së Shëndetit	☐
F. Regjistrohuni në kurset e Gjuhës Angleze	☐
G. Regjistroni fëmijët tuaj në një shkollë	☐
H. Aplikoni për patentën e shoferit	☐

Për informacion lidhur me shërbimet e përkthimit dhe për njohuri se ç' duhet bërë për të përkthyer dokumente, shihni Kapitullin 2, Ndhimë me Anglishten.

Për informacion rreth organizatave që mund t'ju ndihmojnë në lidhje me çështjet e stabilizimit tuaj shihni Kapitullin 4, Where to go for help (Ku të shkoni për ndihmë).

A. Bëni kërkesë për Tax File Number (Numrin e Taksës)

Më përpara bëni këtë gjë. Për të marrë të ardhura në Australi keni nevojë për **Tax File Number (TFN)**. Të ardhurat përfshijnë rrogën nga punësimi, pagesat nga qeveria, dhe paratë e fituara nga investimet duke përfshirë interesat e marra nga llogaritë e kursimeve.

Si të aplikoni për një tax file number (numër takse)

Në Australi ju mund të telefononi **Australian Taxation Office (ATO)** dhe t'ju kërkonti t'ju dërgojnë një formular aplikimi. Përndryshe, mund të aplikoni për TFN në faqen e internetit të ATO gjatë 24 orëve të ditës, 7 ditët e javës. Formularët janë të vlefshëm edhe në zyrat e ATO ose **Centrelink**, të cilat janë të rreshtuara në librin telefonik White Pages (Faqet e Bardha).

Të dhënat e kontaktimit të Australian Taxation Office (ATO)

Telefoni	13 2861
Aplikoni për TFN online	Online individual TFN registration
Në person	ATO shopfront locations Centrelink shopfront locations
ATO website	www.ato.gov.au

Për më shumë informacion mbi Taksimin, shikoni Kapitullin 7, Punësimi.

B. Regjistrohuni në Medicare dhe mendoni rreth mundësisë së shfrytëzimit të shërbimeve shëndetësore private (kundrejt një shume, paguar rregullisht kompanisë së siguracionit)

Qeveria Australiane ju ndihmon me shpenzimet mjekësore përmes një skeme që quhet **Medicare**. Qeveria gjithashtu subvencionon koston e shumicës së ilaçeve nën Skemen e Përfitimeve Farmaceutike (PBS). Medicare dhe PBS administrohen nga Medicare Australia.

Ju mund të keni të drejtë që të regjistroheni në Medicare dhe të shfrytëzoni menjëherë shërbimet dhe programet mjekësore si shërbimet spitalore falas, ndihmën me shpenzimet e kujdesit jashtë-spitalor dhe mjekimet e subvencionuara. Është e rëndësishme ta dini që jo të gjithë emigrantët janë të ligjshëm për ndihmë Medicare (Mjekësore) dhe ju duhet të kontaktoni Medicare për tu informuar nëse jeni i/e ligjshëm.

Medicare ka një **Information Kit** (Broshurë Informacioni), e cila është e përkthyer në 19 gjuhë të ndryshme dhe është e vlefshme në Anglisht, në Gjuhën e të Verbërve dhe në CD dhe kasetë. Ajo ju shpjegon për shërbimin Medicare dhe shërbimet e tjera shëndetësore të qeverisë si dhe kriteret e pranimit për përfitime dhe pagesa. Mbani mend që ta kërkonti materialin informativ kur shkoni në zyrën lokale të Medicare, Migrant Resource Centre (Qendra Burimore e Emigrantëve) ose vizitoni faqen e internetit.

Si të regjistroheni me medicare

Për t'u regjistruar në Medicare, ju duhet të shkoni në zyrën e Medicare 7 deri në 10 ditë pas ardhjes në Australi dhe sillni me vete pasaportën tuaj, dokumentet e udhëtimit dhe vizën e përherëshme. Nëse plotësohen të gjitha kriteret e regjistrimit, mund t'ju jepet numri i kartës Medicare për ta përdorur derisa karta të arrijë me postë brenda 3 javëve. Në shumicën e rasteve ju duhet të paguani për kujdesin mjekësor dhe pastaj do t'ju paguhet prapa për një pjesë të pagesës. **Nëse keni nevojë të shikoni një doktor urgjentisht**, ju mund të regjistroheni me Medicare pa prituri të plotësohet 7 deri 10 ditëshi dhe kërkonti një numër të përkohshëm.

Emergency treatment (Mjekimi në rast urgjence) është i vlefshëm 24 orë në departamentet e 'Casualty' (Plagosjeve) ose 'Emergency' (Urgjencës) të spitaleve publike.

Të dhënat e kontaktimit të Medicare

Telefoni	13 2011
Në person	Zyrat e Medicare
Broshura e Informacionit e Medicare (e vlefshme në gjuhë të tjera përveç Anglishtes)	Broshura e Informacionit
Medicare website	www.medicareaustralia.gov.au

Përveç Medicare ka gjithashtu shumë fonde të tjera private sigurimi shëndetësor që ofrojnë mundësi për të mbuluar shërbimet që nuk mbulohen nga Medicare si p.sh. kujdesi dentar, shumica e shërbimeve të kujdesit të syve dhe transporti me ambulancë.

Për më shumë informacion rreth sigurimit privat të shëndetit shikoni Kapitullin 11, *The health system (Sistemi i Shëndetësisë)*

C. Hapni një llogari bankare

Në Australi, njerëzit i mbajnë paratë nëpër banka, shoqëri ndërtimore apo unione kreditore. Shumica e të ardhurave duke përfshirë rrogat dhe përfitimet nga qeveria paguhet direkt në një llogari banke. Australianët përdorin karta bankare dhe karta krediti për shumë qëllime.

Është e këshillueshme të hapni një llogari bankare **brenda 6 javëve pas ardhjes suaj**, për arsye se zakonisht do t'ju duhet vetëm pasaporta si dokument identifikimi. Pas 6 javësh, që të hapni një llogari bankare do t'ju duhen dokumente të tjera shtesë, dhe mund ta keni të vështirë nëse ju nuk keni shumë dokumenta të tjera. Jepini bankës suaj Numrin e Taksës (TFN) që të evitoni tarifat e larta të taksimit mbi interesin e fituar.

Për më shumë informacion mbi hapjen e një llogarie bankare shkoni në website më poshtë.

[Smarter Banking – si të fitosh më shumë nga paratë tuaja](http://www.bankers.asn.au) www.bankers.asn.au

D. Regjistrohuni me Centrelink (Shërbimin Social)

Centrelink, një agjensi qeveritare ju jep ndihmë për të kërkuar punë, jep pagesat e sigurimit social si dhe ndihma të tjera. Banorët e sapoardhur mund të regjistrohen me Centrelink për të marrë ndihmë kur kërkojnë punë, për të gjetur ndihmë në njohjen e kualifikimeve joaustraliane (d.m.th. kualifikimet e fituara në atdhe e gjetkë) si dhe për t'u futur në kurset e duhura (përkatesë). Centrelink gjithashtu ka formularë aplikimi për Tax File Number (Numër Takse) dhe mund t'ju asistojë që ta dorëzoni atë në Zyrën e Taksave, me qëllim që të mos vonohet e drejta për pagesat tuaja. Pagesat mund të bëhen që nga dita që ju kontaktoni Centrelink-un. Që të paguaheni që nga dita e mbërritjes suaj në Australi ju duhet të bëni kontakt atë ditë dhe të fusni lutjen brenda 14 ditëve.

Personat që kanë hyrë për arsye humanitare janë të ligjshëm për Crisis Payment (Pagesë në Rast Krize) nga Centrelink. Personi duhet ta kërkojë këtë pagesë brenda 7 ditëve të mbërritjes në Australi ose të kontaktojë Centrelink dhe të njoftojë se synon ta kërkojë pagesën brenda 7 ditëve të mbërritjes dhe e dorëzon lutjen brenda 14 ditëve të këtij kontaktimi. Për më shumë informacion shikoni Kapitullin e 8, *Social Security*.

Nëse keni fëmijë, ju do të mund të keni të drejtë që të merrni pagesa të sponsorizuara nga qeveria për familjet si ndihmë kundrejt shpenzimeve të rritjes së fëmijëve.

Për më shumë informacion shih Kapitullin 2, *Ndihmë me Anglishten*, Kapitullin 7, *Punësimi* dhe Kapitullin 8, *Sigurimi social*.

Të dhënat e kontaktimit të Centrelink

Telefoni	13 1021
Ndihmë me gjuhët jo Anglisht	13 1202
Në person	Zyrat e Centrelink
Website i Centrelink	www.centrelink.gov.au
Për emigrantët e sapoardhur	A keni ardhur kohët e fundit për tu vendosur në Australia
Informacion në gjuhë të tjera	Ndihma e Centrelink – ne flasim gjuhën tuaj

E. Kontaktoni Shërbimin e Garancisë së Shëndetit

Nëse keni nënshkruar një Formular të **Garancisë së Shëndetit** (Formulari 815) me kërkesën e Department of Immigration and Citizenship (DIAC) jashtë shtetit, ju duhet të telefononi Shërbimit të Garancisë së Shëndetit pasi të keni mbërritur në Australi.

Pasi të kontaktoni Shërbimin e Garancisë së Shëndetit, ato do t'ju tregojnë për Klinikën Shëndetësore më të afërt ku mund t'i kryeni kontrollet tuaja.

Health Undertaking Service **1800 811 334**

(9 paradite – 4 pasdite, Të Hënën deri të Premten)

F. Regjistrohuni në kurset e Gjuhës Angleze

Komunikimi në Anglisht është shumë me rëndësi dhe çelësi i vendosjes tuaj të suksesshme. Nëse nuk flisni Anglisht, e rekomandajmë me të madhe që të mësoni sa më shpejt që të jetë praktike pasi të mbërrini.

Kurset e mësimi të gjuhës angleze për të sapoardhurit në Australi jepen nga **Adult Migrant English Program** (AMEP) (Programi i Gjuhës Angleze për Emigrantët e Moshës së Rritur). Si banor i ri ju mund të keni të drejtë që të merrni 510 orë të mësimi të gjuhës Angleze falas. AMEP ofron një numër mundësish në mënyrë që ju të mësoni Anglisht nëse ju punoni ose keni detyrime të tjera familjare.

G. Regjistroni fëmijët tuaj në një shkollë

Sipas ligjit Australian, fëmijët mes moshës 5 deri në 15 vjeç duhet të shkojnë në shkollë. Ju duhet t'i regjistroni fëmijët në shkollë sa më parë që të jetë e mundur. Për më shumë informacion shihni Kapitullin 10, Education and child care (Arsimimi dhe Çerdhet//Kopshtet).

H. Aplikoni për patentën e shoferit

Nëse jeni mbajtës/e i një vize për banor/e të përhershëm/e dhe keni patentë të vlefshme shoferi nga një vend tjetër, në Gjuhën Angleze apo të përkthyer zyrtarisht nga një burim i pranueshëm, ju keni të drejtë të drejtoni automjete për 3 muajt e para pas mbërritjes tuaj në Australi. Më pas nëse doni të drejtoni automjete duhet të merrni patentën përkatëse Australiane. Kjo zakonisht do t'ju kërkojë të kaloni testin teorik, praktik si dhe kontrollin e syve për të konstatuar aftësinë e shikimit. Në Australi patentat e drejtimit të automjeteve lëshohen nga qeveritë e shtetit dhe territorit.

Nëse nuk keni një patentë nga një vend tjetër ju duhet të kaloni një Test Teorie për Shoferat për të marrë një leje nxënësi.

[Urban Services](#)

(02) 6207 7000

Ju lutemi vini re: Australia ka ligje strikte për trafikun dhe nisjen e makinës nën ndikimin e alkoolit, të cilave ju duhet t'u përmbaheni. Për më shumë informacion shihni Kapitullin 5, *ligji dhe zakonet Australiane*.

Shikoni Kapitullin 2, *Ndihmë me Anglishten* për përkthimin e zyrtarizuar të një patente shoferi.

2. Ndhimë me Anglishten

Shërbimet e përkthimeve me gojë dhe me shkrim

Interpreting (Përkthimet me gojë)

Translating and Interpreting Service (TIS National) mund të sigurojë një përkthyes në telefon në më shumë se 120 gjuhë dhe dialekte. Ju mund t'i telefononi TIS National për koston e një thirrje lokale (kostoja e thirrjeve nga celularët mund të ndryshojnë). TIS National është i vlefshëm 24 orë në ditë, 7 ditët e javës dhe mund të ndihmojë në situatat e urgjencës prej cilitdo vend në Australi.

Nëse nuk flisni ose nuk kuptoni Anglisht dhe keni nevojë të flisni me një agjensi të qeverisë kërkojuni atyre të kontaktojnë TIS National që t'ju ndihmojë të komunikoni me agjensinë. Normalisht do t'ju sigurohet një përkthyes në telefon por nëse është e nevojshme, agjensitë qeveritare mund të marrin një përkthyes që të jetë i pranishëm në takim. Agjensia qeveritare duhet të paguajë për koston e përkthyesit. Para se të telefononi bëni të sigurtë që ju kontrolloni orarin e punës të agjensisë qeveritare me të cilën dëshironi të flisni.

Nëse keni probleme për të kuptuar sistemin e automatizuar telefonik të agjencive qeveritare, telefononi direkt TIS National dhe ato do t'ju ndihmojnë.

(TIS National Kombëtar)

131 450

(Shërbimet e Përkthimeve me Gojë dhe me Shkrim)

TIS National website

www.immi.gov.au/tis

TIS National i mirëpret kërkesat e nënshtetasve dhe banorëve të përhershëm Australianë që shprehin interes të bëhen përkthyesa kontraktorë, për të siguruar shërbime përkthimi mbi baza kontaktimi anëtarëve të komunitetit Australian që flasin gjuhë jo Angleze. Nëse keni keni aftësi në gjuhën Angleze dhe të paktën në një gjuhë tjetër, ju mund të konsideroni aplikimin për tu bërë përkthyes me kontratë për TIS National. Për më shumë të dhëna në lidhje me punësimin e përkthyesave dhe kushtet e punës mund të kontaktoni Managjerin e Kontratave të TIS National në 1300 132 621.

Në se dëshironi të lidheni me Centrelink-un dhe keni nevojë për ndihmën e një përkthyesie, mund ta telefononi Centrelink-un direkt me numrin telefonik:

Centrelink (me ndihmën e një përkthyesie)

13 1202

Centrelink website

www.centrelink.gov.au

'I need an interpreter' card (Kam nevojë për një kartë përkthyesi)

TIS National bën një kartë 'I need an interpreter' për përdorim nga personat që nuk flasin Anglisht dhe që kërkojnë ndihmë me përkthim. Karta në masën e portofolit, me Simbolin e National Interpreter (Përkthyes Kombëtar) është projektuar për të ndihmuar personat që nuk flasin Anglisht për të kërkuar një përkthyes kur kanë nevojë të komunikojnë me agjencitë qeveritare, grupet e komunitetit dhe bizneset. Personat që nuk flasin Anglisht thjeshtë mund të paraqesin kartën për të treguar që ato kanë nevojë për një përkthyes.

Një shirit në ballë të kartës lejon që të shkruhet gjuha e preferuar e personit që nuk flet Anglisht, dhe në pjesën prapme ka të dhënat e kontaktimit të TIS National. Karta mund të përdoret nga çdo person në Australi që flet gjuhë që nuk është Anglisht dhe që ka nevojë ose dëshiron për të përdorur një përkthyes për të komunikuar.

TIS National i jep kartat falas një numri agjensish qeveritare, grupeve të komunitetit dhe agjensive jo-për- përfitim për t'ju shpërndarë klientave të tyre që nuk flasin Anglisht. Kartat mund të porositen nëpërmjet e-mailit nga ekipi i TIS Client Liaison and Promotions në tispromo@immi.gov.au.

Shënim: Në përgjithësi TIS National vepron mbi bazat e shërbimit me pagesë dhe pagesat e përkthimit mund të aplikohen.

Ato janë gjithashtu të vlefshme dhe në Government Shopfronts të ACT (Sportelet e ndërtesave të qeverisë). Shikoni Kapitullin 4, *Where to go for help* (ku të shkoni për ndihmë) ose kontaktoni:

Interpreter Card

131 450

Përkthimi i dokumenteve tuaja të rëndësishme

Një përkthim i përmbledhur/ekstrakt në Anglisht i dokumenteve tuaja të cilat mund të jenë të nevojshme për vendosjen tuaj në Australi mund të jepet falas nga Department of Immigration and Citizenship (Departamenti i Emigracionit dhe Nënshetësisë) (DIAC). Këto dokumente mund të përfshijnë çertifikatat e lindjes e të martesës, patentën e makinës, kualifikimet arsimore dhe referencat e punësimeve.

Nëse dëshironi ndonjë përkthim falas, ju duhet të jeni banor i përhershëm ose nënshetetas Australian dhe ju duhet ta bëni kërkesën brenda 2 vjetësh që nga dita e ardhjes ose e dhënies së qëndrimit të përhershëm. Ju duhet t'i dorëzoni kërkesën tuaj për përkthim nëpërmjet një institucioni që ofron shërbimin e **Adult Migrant English Program AMEP** (shikoni më poshtë).

Përkthimi i dokumentave të tjerë mund të organizohet nëpërmjet përkthyesave të akredituar mbi bazat e pagesës për shërbimin e kryer. Për një listë të përkthyesave të akredituar në gjuhën tuaj, vizitoni faqen e internetit të **National Accreditation Authority for Translators and Interpreters (NAATI)** (Autoritetit Kombëtar të Akreditimit për Përkthyesat).

NAATI Hotline

1300 557 470

NAATI website

www.naati.com.au

Mësimi i Gjuhës Angleze për të Rriturit

Programi Adult Migrant English (AMEP)

Një nga hapat e parë dhe më të rëndësishëm që mund të merrni në drejtim të vendosjes së suksesshme në Australi dhe arritjen e qëllimeve të tuaja është mësimi i Anglishtes. Nëse ju jeni të ligjshëm, AMEP mund t'ju japin mësimet fillestare të gjuhës Angleze që do t'ju ndihmojë të merreni me situatat shoqërore dhe disa situata pune.

Nëse ju plotësoni kushtet për AMEP ju mund të mësoni Anglisht deri në 510 orë, ose derisa të mbërrini një nivel funksional të Anglishtes, cilado që vjen e para. Nëse ju jeni një person i hyrë për arsye humanitare që ka pasur eksperiencë të vështira si tortura ose trauma para se keni ardhur në Australi, ose keni kryer shumë pak arsim zyrtar, ju mund të keni të drejtë për më shumë mësim Anglishte.

Është e nevojshme të testohen aftësitë e të folurit, leximit, shkrimit dhe dëgjimit Anglisht për të shikuar nëse kualifikoheni për klasat e AMEP. Nëse Anglishtja juaj nuk është testuar jashtë shtetit si pjesë e aplikimit për emigrim, do të testohet kur të regjistroheni për klasat e AMEP-it në Australi.

Ju duhet të regjistroheni për klasat e AMEP-it me siguruesin lokal të shërbimit të AMEP-it brenda tre muajve të ardhjes në Australi ose të fitimit të qëndrimit të përhershëm. Ju duhet të filloni klasat brenda një viti ose ka mundësi që nuk mund të mësoni Anglisht me AMEP. Pasi të regjistroheni, ka mundësi që ta shtyni fillimin e klasave të Anglishtes nëse përgjegjësitë tuaja familjare, të punës ose të tjera e bëjnë të vështirë për ju të shkoni në shkollë.

AMEP ofron një numër mënyrash të ndryshme për të mësuar. Ju mund të shkoni në shkollë çdo ditë ose më pak, ditën, natën ose në fundjavë. Mësimet zhvillohen në qytete dhe fshatra. Ju mund të mësoni Anglisht në shtëpi nëpërmjet Distance Learning (Mësimi në Distançë) ose me ndihmën e një mësuesi në shtëpi. Nëse keni fëmijë nën moshën e shkollës siguruesi i shërbimit mund të organizojë kujdes falas për fëmijë gjatë kohës që ju jeni në mësim.

Enquiries Line

131 881

AMEP website

www.immi.gov.au/amep

Settlement Services Locator

www.immi.gov.au/living-in-australia/settle-in-australia/find-help/where-to-help/index.htm

Nëse ju pëlqen të regjistroheni ose të gjeni nëse jeni të ligjshëm për AMEP kontaktoni siguruesin më të afërt të shërbimit (të shënuara më poshtë).

ACT Adult Migrant English Program

Canberra Institute of Technology
Building J, Reid Campus
PO Box 826
Constitution Ave
CANBERRA CITY ACT 2601
Tel: **(02) 6205 9600**
Fax: (02) 6205 9599

Migrant Resource Centre (Qendra juaj Për Përkrahje Për Imigrant), (shihni Kapitullin 4, *Ku të shkonit për ndihmë*), dhe Centrelink-u (shih *Kapitullin 7, Punësimi*) mbajnë informacion për AMEP si dhe për mënyra të tjera për të përmirësuar Gjuhën Angleze.

Mundësitë e tjera për të mësuar anglisht

Mësimi i gjuhës Angleze është i vlefshëm gjithashtu nëpërmjet programeve të specializuara të drejtuara nga Departamentet e Arsimit, Employment and Workplace Relations (Punësimi dhe Marrëdhënieve të Punës) (DEEWR) dhe qeveritë e shtetevëterritoreve. DEEWR ka 2 programe gjuhe për të rriturit e moshës së punës (15-64 vjeç) në lidhje me punësimin.

I pari është **Language, Literacy and Numeracy Program (LLNP)** (Program i Gjuhës, Leximit dhe Numrave) që siguron deri në 800 orë trainimi të gjuhës, leximit dhe numrave për ato që kanë vështirësi në gjetjen e punësimit si pasojë e pengesave të shkaktuara nga niveli i ulët i leximit ose gjuhës Angleze.

Ju mund të jeni të ligjshëm për LLNP nëse keni kryer kursin e AMEP ose edhe nëse nuk ju takon ligjshërisht përfshirja në AMEP. LLNP përfshin shkrim, bisedim, dëgjim, lexim, matematikë dhe mësim zanati në gjuhën Angleze për t'ju ndihmuar që të gjeni punë. Që t'ju takojë ligjshërisht ky program duhet të regjistroheni me **Centrelink** si Person që Kërkon Punë.

Centrelink

13 1021

Nëse nuk flisni Anglisht

13 1202

LLNP faqet e internetit

www.centrelink.gov.au/internet/internet.nsf/services/literacy_numeracy.htm

I dyti është **Workplace English Language and Literacy (WELL)** program (programi Gjuhës dhe Leximit Anglisht në Vendin e Punës) që ju siguron fonde organizatave për të trainuar punëtorët në aftësitë e gjuhës Angleze, leximit dhe numrave.

WELL Program

1300 363 079

Website (Faqja e Internetit)

www.deewr.gov.au

DEEWR siguron gjithashtu edhe mësimin intensiv të gjuhës Angleze për studentat e porsaardhur që i përfshin ligji dhe janë nën moshën 18 vjeçare nën **Programin English as a Second Language for New Arrivals (ESL-NA) program** (programi i Anglishtes si Gjuhë e Dytë për të Porsaardhurit). Programi synon që të përmirësojë mundësitë e arsimimit dhe rezultatet e studentave të porsaardhur nga prejardhjet jo-Angleze duke zhvilluar kompetencën e tyre në gjuhën Angleze dhe duke bërë më të lehtë pjesmarrjen e tyre në aktivitetet arsimore të shumicës.

ESL-NA Program

1300 363 079

Website (Faqja e Internetit)

www.deewr.gov.au

Kurset e Anglishtes ju ofrohen gjithashtu nëpërmjet institucioneve të tjera mësimore dhe qendrave të komunitetit. Shikoni Kapitullin 7, *Employment* (Punësimi) dhe Kapitullin 10, *Education and child care* (Edukimi dhe Kujdesja për fëmijë) nën *Vocational education* (Mësimi për Zanatë).

3. Shërbimet e Urgjencës

Në raste urgjencash, telefononi **000**, për:

- [Police](#) (Policinë)
- [Ambulance](#) (Ambulancën)
- [Fire Brigade](#) (Zjarrfiksat)

Telefonatat në **000** (Numrin tre zero) janë falas. Qëndroni gati që të jepni emrin tuaj, adresën, numrin e telefonit (nëse keni), si dhe llojin e shërbimit që kërkon.

Nëse nuk flisni Anglisht, i thoni punonjësit të shërbimit telefonik se çfarë ndihme ju duhet (thone vetëm **"Police"** për – Policinë, **"Ambulance"** për–Ambulancën" ose **"Fire"** për – Zjarrfikësen, dhe pastaj tregoni gjuhën që flisni p.sh. "Albanian" dhe do të lidheni me Shërbimin e Përkthimit Telefonik (TIS National) direkt, prandaj mos e mbyllni telefonin. Përkthyesi i Shërbimit të Përkthimeve Telefonik (TIS National) do të ndihmojë policinë, zjarrfikësat apo shërbimin e ambulancës duke u treguar atyre adresën tuaj si dhe të dhëna të tjera rreth jush.

Policia

Në rast **urgjence**, telefononi **000** dhe kërkon **"Police" (Policinë)**.

Për çështje **jo urgjente**, telefononi **131 444** ose stacionin e policisë lokale. Numrat e tyre ndodhen nën seksionin 'Police stations' në numërorin telefonik [White Pages](#). Shërbimet policore janë falas.

Policia në Australi nuk ka lidhje me ushtrinë dhe nuk ka rol në politikë. Ata kanë për qëllim të mbrojnë jetën dhe pronën e komunitetit dhe të parandalojnë dhe gjejnë krimin, si dhe të mbajnë paqen. Policia mund të ndërhyjë në çështjet familjare kur ka një grindje domestike ose shqetësim rreth abuzimit fizik, seksual ose psikologjik.

Ambulanca

Nëse keni nevojë për ambulancë, telefononi në **000** dhe kërkon **"Ambulance"** (Ambulancën). Ambulancat japin transport urgjent në spital si dhe kujdes të menjëhershëm mjekësor. Mos harroni, nëse nuk flisni Anglisht **MOS E MBYLLNI TELEFONIN**, thoni emrin e gjuhës suaj dhe një përkthyes do t'ju ndihmojë me telefonatën tuaj.

Në disa shtete dhe territore, shërbimi i ambulancës mund të jetë falas ose më i lirë vetëm për njerëzit që marrin një pension nga Qeveria Australiane ose që kanë Health Care Card (Kartelë Shëndetësore) (të dhënë nga Centrelink-*u* për njerëzit që vlerësohen si me të ardhura të ulëta). Shërbimi mund të jetë i shtrenjtë nëse nuk merrni sigurime sociale, prandaj ju mund të dëshironi të bëheni anëtar i ambulancës ose të regjistrohni në një Fond Sigurimi Shëndetësor Privat që do t'i mbulojë këto shpenzime për ju. Shihni Kapitullin 11, *The health system* (Sistemi Shëndetësor).

Anëtarësia me Ambulancën

1800 648 484

Brigada e Zjarrfikësave

Në rast urgjent telefononi në **000** dhe kërkon **"Fire Brigade" (Zjarrfikësat)**. Zjarrfikësat shuajnë zjarret, shpëtojnë njerëzit nga ndërtesat që digjen dhe ndihmojnë në situata kur rreziku vjen prej gazit apo kimiketat. Në raste jourgjente, ju mund të përdorni numrin e telefonit shënuar nën 'Fire brigades' në numërorin telefonik [White Pages](#).

Numra të tjerë të urgjencave

Numrat e telefonit të nevojshëm të urgjencave janë të rreshtuar në faqet e para të numeratorit lokal telefonik [White Pages](#). Ato përfshijnë:

Poisons Information Centre (Qendra e informimit për Helmime) **13 1126**
(Linja 24 Orëshe)

[Child Abuse Prevention Services \(CAPS\)](#) **1800 688 009**
(Shërbimet e Parandalimit të Abuzimit të Fëmijëve)
(Linja 24 Orëshe në rast krize)

4. Ku të shkoni për ndihmë

Shërbimet e vendosjes për emigrantët e porsa-ardhur

The Department of Immigration and Citizenship (DIAC) financon **Settlement Grants Program (SGP)** (Programin e Dhuratave monetare për Vendosje që siguron shërbime të ngulimit për banorët e përhershëm e porsa ardhur të hyrë për arsye humanitare, emigrantët që kanë bërë bashkim familjar dhe që kanë nivel të ulët të Anglishtes.

Personat në ngarkim të emigrantëve me mjeshtëri duke përfshirë ato që mbajnë viza të përkohëshme si dhe ato që mbajnë Provisional Spouse dhe Interdependency (viza për Martesë të Ardhshme) dhe personat në ngarkim të tyre në zonat fshatare dhe rajonale që kanë nivel të ulët të Anglishtes mund të kenë të drejtë për këto shërbime.

Nën **SGP**, organizatat financohen që të sigurojnë projekte për të ndihmuar të porsaardhurit të bëhen të pavarur dhe të marrin pjesë barazisht në shoqërinë Australiane sa më shpejt që të jetë e mundur pas mbërritjes. Projektet mund të jenë në fushat e Orientimit me Australinë, Zhvillimin e Komuniteteve dhe Integrimin.

Informacioni mbi SGP, duke përfshirë të dhënat e organizatave të financuara nga SGP, mund të gjendet në

Settlement Grants Program (SGP)

www.immi.gov.au/living-in-australia/delivering-assistancesettlement-grants/

Settlement Services Locator

www.immi.gov.au/living-in-australia/settle-in-australia/find-help/where-to-help/index.htm

Organizatave të financuara nga SGP në ACT përfshijnë:

Queanbeyan Multilingual Centre
12 Rutledge Street
QUEANBEYAN NSW 2620
Tel: **6297 6110**

Migrant Resource Centre of Canberra and Queanbeyan
Theo Notaris Multicultural Centre
Level 2, North Building
180 London Circuit
CANBERRA CITY ACT 2601
Tel: **6248 8577**
Web: www.mrccanberra.org.au

Qendrat Përkrahëse për Migrantë dhe Agjensitë e Shërbimit për Migrantë

Migrant Resource Centres (MRCs) dhe **Migrant Service Agencies (MSAs)** kanë nëpunës që ju japin ndihmë dhe informacion kur arrini në Australi, veçanërisht nëse vini nga një vend ku nuk flitet gjuha Angleze. Ata mund t'ju drejtojnë në shërbime të tjera të dobishme.

MRC-ja lokale ofron kurse të ndryshme, duke përfshirë bisedime në klasë në gjuhën Angleze, për t'i ndihmuar të porsaardhurit që të stabilizohen. Për prindërit që vazhdojnë këto kurse sigurohen kopshte dhe çerdhe për kujdesjen e fëmijëve. Shikoni mëposhtë për vendndodhjen e MRC-së apo MSA-në më të afërt dhe duhet të jetë një nga pikat e para të takimit pas mbërritjes në Australi.

Kontaktioni:

**Migrant Resource Centre of
Canberra and Queanbeyan Inc**
Theo Notaris Multicultural Centre North
Building
Level 2
180 London Circuit
CANBERRA CITY ACT 2601
Telefoni: **6248 8577**
www.mrccanberra.org.au/

Adult Migrant English Program (AMEP) (Programi i Anglishtes për Emigrantët e Moshës së Rritur)

Mësuesit e AMEP jo vetëm që mund t'ju ndihmojnë me gjuhën Angleze por ata edhe mund t'ju ndihmojnë të kuptoni mënyrat e jetesës Australiane si dhe aktivitetet e përditshme si shërbimet bankare, pazaret, aplikimet për punë dhe pjesëmarrjen në komunitet. Njerëzit në klasën tuaj mund të ndodhen në rrethana të ngjashme me ju dhe mund të kenë të dhëna të dobishme për ju. Për më shumë informacion për AMEP, shihni Kapitullin 2, *Ndihmë me Anglishten*.

Settlement Services Locator

www.immi.gov.au/living-in-australia/settle-in-australia/find-help/where-to-help/index.htm

Organizatat etnike dhe të komunitetit

Ka shumë organizata etnike dhe të komunitetit që mund t'ju ndihmojnë ose të ju rekomandojnë tek ato që mund t'ju ndihmojnë juve. Ka gjithashtu klube, shoqata dhe organizata fetare, anëtar i të cilave mund të dëshironi të bëheni. Ato janë shënuar nën 'Clubs' dhe 'Organisations' në numërorin telefonik të quajtur [Yellow Pages](#) (Faqet e Verdha). Qendra juaj Përkrahëse për Emigrantë ose Agjensia e Shërbimit për Emigrantë janë të gatshëm t'ju japin listën e klubeve dhe organizatave që mund t'ju përshtaten nevojave dhe interesave tuaja.

Ndihma fillestare e vendosjes për personat e hyrë për arsye humanitare

Integrated Humanitarian Settlement Strategy (IHSS) (Strategjia e Integruar e Vendosjes së Personave të Hyrë për Arsye Humanitare) e departamentit ofron fillimisht ndihmë intensive për vendosjen e personave të porsaardhur të hyrë për arsye humanitare, në përgjithësi rreth 6 muaj, por kjo mund të zgjatet për klientat që përballohen me vështirësi të mëtejshme.

IHSS synon të ndihmojë personat e hyrë për arsye humanitare të bëhen të zotët e vetes sa më shpejt që të jetë e mundur duke ju ofruar ndihmë të specializuar sipas nevojës. Nëpërmjet mënyrës së ndjekjes së çështjes, identifikohen nevojat e personave të hyrë për arsye humanitare dhe një plan i çështjes zhvillohet për dhënien e ndihmës.

Informacion i mëtejshëm mbi IHSS, duke përfshirë të dhënat e organizatave të financuara nga IHSS mund të gjenden

**Integrated Humanitarian Settlement
Strategy (IHSS)**

www.immi.gov.au/living-in-australia/settle-in-australia/find-help/ihss

Shërbimet për të rinjtë

Punonjësit për të rinjtë janë njerëz të kualifikuar dhe me përvojë, të cilët punojnë me të rinjtë. Ata punojnë në Qendra Rinore, Qendra Përkrahëse Emigrantësh dhe këshillat lokale dhe pajisin të rinjtë me informacion, ndihmë dhe veprimtari në mjedis të shëndoshë.

Faqja e internetit e **The Source** është faqja e Qeverisë së Commonwealth-it për rininë që ofron një sërë informacionesh për të rinjtë.

Kids Helpline (Linja është e hapur 24 orë)	1800 551 800
Kids Help website	www.kidshelp.com.au
The Source	www.thesource.gov.au

Ndihma Ligjore

Në çdo shtet dhe territor ndodhen organizata të komunitetit që punojnë për të informuar njerëzit lidhur me të drejtat dhe detyrimet e tyre ligjore, dhe për t'i përmirësuar (me anë të informimit) mundësitë e tyre për t'u lidhur më mirë me sistemin e drejtësisë.

Law Society of the ACT
Legal Advice Bureau
Level 3, 11 London Circuit
CIVIC ACT 2601
Telefoni: **6247 5700**
Web: www.lawsocact.asn.au

Legal Aid Office (ACT)
4 Mort Street
CIVIC ACT 2601
Telefoni: **6243 3471**
Telefoni: **1300 654 314**
Web: www.legalaid.canberra.net.au

Për ndihmë në çështjet ligjore lidhur me sigurimin social:

Welfare Rights and Legal Centre
Havelock House
Gould Street
TURNER ACT 2612
Telefoni: **6247 2177**
Telefoni: **1800 445 665**
(thirrje falas nga SE NSW)
Web: www.welfare-rights.org

Për ndihmë lidhur me problemet e borxheve:

CARE Financial Counselling Service
Waldorf Apartments (nga mbrapa)
Shop 16, Level 1
2 Akuna Street
CANBERRA ACT 2601
Telefoni: **6257 1788**
Web: www.carefcs.org

Dhuna

Ekzistojnë shërbime të ndryshme për të ndihmuar viktimat e krimeve apo të dhunës, duke përfshirë edhe dhunën në familje. Njerëz të tjerë ndihmojnë gratë dhe burrat, si dhe familjet e tyre për t'i përballuar streset që shpesh herë kontribuojnë në shpërthimin e dhunës në familje. Ju lutem shikoni Kapitullin 5, Zakonet dhe Ligjet Australiane.

Child Abuse Prevention Services (CAPS) (Linja 24 Orëshe Falas në rast Krize)	1800 688 009
CAPS website	www.childabuseprevention.com.au

Violence Against Women (Linjë Ndihme 24 Orëshe)	1800 200 526
Violence Against Women website (duke përfshirë informacion në gjuhët jo Anglisht)	www.australiasaysno.gov.au
<u>Domestic Violence</u> (24 orë)	(02) 6280 0900
Domestic Violence Line (24 orë)	1800 656 463

Të Drejtat e Konsumatorit

Zyrat e **Ombudsman-it** hetojnë ankesat për organizatat qeveritare, kompanitë private në disa industri. Ato mund të marrin masa që t'u japin fund praktikave të trajtimeve të paligjshëm, të padrejta ose diskriminuese ndaj jush, ose të ndërhyjnë në përpjekje për një rezultat më të drejtë për ju (kur nuk jeni dakort me ndonjë vendim)

Australian Communications dhe Media Authority (ACMA) (Autoriteti Australian i Transmetimeve dhe Medias), bën hetime të ankesave të njerëzve rreth përmbajtjes së papërshtatshme të shërbimeve të transmetimit të radios, televizionit dhe të internetit. Fillimisht ankesat duhet t'i drejtohen pronarit të shërbimit. Në se nuk zgjidhjet çështja e ankesës keni të drejtë ta dërgoni ankesën tuaj organit ACMA. Për më shumë informacion kontaktoni:

Australian Communications and Media Authority (Thirrje falas)	1800 226 667
TTY (për shurdh/memecat)	(03) 9963 6948
ACMA website	www.acma.gov.au

Australian Competition and Consumer Commission (ACCC) (Komisioni Australian i Konkurrencës dhe Konsumatorit) u jep konsumatorëve një mbrojtje ndaj praktikave biznesore të padrejta në fushat e vendosjes së çmimeve dhe praktikave tregtare të padrejta. Ky Komision mbron konsumatorët edhe ndaj praktikave që janë kundra konkurimit. Së fundi, i mbron konsumatorët edhe në lidhje me sigurinë e prodhimeve.

Disa numra kontakti janë:

<u>Australian Competition & Consumer Commission</u>	1300 302 502
<u>Commonwealth Ombudsman</u> (Ombudsmani i Commonwealth-it)	1300 362 072
<u>Advertising Standards Bureau</u> (Byroja e Standarteve të Reklamimit)	(02) 6262 9822
<u>Banking and Financial Services Ombudsman</u>	1300 780 808
<u>Credit Union Dispute Resolution Centre</u>	1300 780 808
<u>Financial Industry Complaints Service</u> (Shërbimi i Ankesave për Industrinë e Financave)	1300 780 808
<u>Insurance Ombudsman Service</u>	1300 780 808
<u>Financial Co-operative Dispute Resolution Scheme</u>	1300 780 808
<u>Private Health Insurance Ombudsman</u> (Ombudsmani i Sigurimit Shëndetësor Privat)	1800 640 695
<u>Superannuation Complaints Tribunal (SCT)</u>	1300 780 808
<u>Telecommunications Industry Ombudsman</u> (Ombudsmani i Industrisë së Telekomunikacionit)	1800 062 058
<u>ACT Ombudsman</u> (Ombudsmani i ACT)	1300 362 072

ACT Government Shopfronts

Shopfronts Ndërlidhëse Qeveritare të ACT, një shërbim i Qeverisë, kryejnë shërbime në sportel si me dhënë informacion, me marrë pagesa, qira për strehimin publik, dhe me lëshu leje dhe regjistrime të reja. Shopfronts janë në:

Dickson

Ground Floor
Dickson Motor Registry
13-15 Challis Street

Belconnen

Ground Floor
Swanson Plaza
Swanson Court

Tuggeranong

Unit 17-21 Ground Floor
Homeworld Centre
Anketell Street

Woden

Ground floor of Woden Library
Cnr Corinna & Furzer Sts
PHILLIP

Për më shumë informacion rreth Qeverisë së ACT:

Canberra Connect

13 2281

Canberra Connect website

www.canberraconnect.act.gov.au

ACT Government website

www.act.gov.au

Bibliotekat e ACT

Qeveria e ACT mirëmban biblioteka në të cilat njerëzit mund abonohen për të marrë libra hua falas. Bibliotekat kanë ose mund të porosisin libra në gjuhë të ndryshme veç Anglishtes. Në disa biblioteka ju mund të përdorni edhe internetin (falas). Për më shumë informacion:

ACT Library Customer

6205 9000

Information Centre

ACT Virtual Library website

www.library.act.gov.au

Bibliotekat e qeverisë ndodhen në:

Belconnen

12 Chandler Street
Swanson Plaza

Dickson

Dickson Shopping Centre

Kippax

Hardwick Cres
Near Kippax Shopping Centre
HOLT

Erindale

McBryde Cres
WANNIASSA

Tuggeranong

Cowlishaw Street

Woden

Cnr Corinna & Furzer Street
PHILLIP

Gungahlin

Cnr Ernest Cavanagh Street
& Gungahlin Place, Gungahlin Market
Place

Civic

Civic Square
Canberra City

The Australian Government Regional Information Service (AGRIS)

Australian Government Regional Information Service (Shërbimi Informativ i Qeverisë Australiane për Krahinat) është një shërbim informativ për shërbimet Qeveritare të Commonwealth-it dhe programet për Australinë rurale dhe rajonale. Ky shërbim informativ nxjerrë në shtyp **The Australian Government Regional Information Directory** (Udhëzuesi Informativ Rajonal i Qeverisë Australiane), të cilin mund ta merrni duke telefonuar:

Australian Government Regional Information Service **1800 026 222**

AGRIS Regional Entry Point website www.regionalaustralia.gov.au

Lehtësim në rast Urgjence

Nëse keni nevojë urgjente për ushqime, veshje, strehim apo orendi ju mund të kërkonti ndihmë nga non-government organisations (organizatat joqeveritare) si :

Society of St Vincent de Paul (Shoqata St Vincent de Paul) **6282 2722**

Website www.stvincanb.com.au

The Salvation Army (Ushtria a Shpëtimit) **6247 3635**

Website www.salvos.org.au

Mos keni frikë të kërkonti ndihmë. Mund të ketë kushte të veçanta për ligjshmërinë në këto organizata por ka një numër të madh organizatash që mund të asistojnë njerëz në rrethana të ndryshme. Ju mund të kontaktoni MRC-në ose këshillin lokal të shikoni se çfarë gjendetëshhtë e vlefshme në zonën tuaj.

Gjetja e të afërmve

Australian Red Cross (Kryqi i Kuq Australian) jep shërbime për gjetjen dhe dërgim mesazhesh për të afërm të ndarë nga lufta, nga turbullirat civile dhe fatkeqësitë natyrore.

Australian Red Cross (ACT) (Kryqi i Kuq Australian) **6206 6000**

Website www.redcross.org.au/ACT

Telefoni për këshillim në kriza

Gjenden shumë shërbime telefonike këshillimi duke përfshirë Lifeline që ju ofron këshillim falas në raste krizash gjatë 24 orëve të 7 ditëve të javës. Ju mund të ndiheni të dëshpëruar, thjesht të keni nevojë të flisni me dikë ose të dëshironi të përdorni shërbimet e këshillimit të veçantë për financa, kumar, apo për të rinj.

Lifeline (Linja 24 Orëshe në rast Krize) **13 1114**

Lifeline website www.lifeline.org.au

Martesa dhe marrëdhënjet e tjera të afërta.

Relationships Australia (Shërbimi, Marrëdhëniet Australia) ofron këshillime me psikolog, edukim dhe shërbime ndërmjetësimi për individë, çifte dhe familje. Kostoja e tyre varet nga të niveli i të ardhurave tuaja. Në se është e nevojshme mund të sigurojnë edhe përkthyes për ju.

Relationships Australia **1300 364 277**

Relationships Australia website www.relationships.com.au

Men's Line Australia (Linja telefonike për Burrat Australianë) ofron këshillime me psikologë, informacion dhe shërbime referimi për të ndihmuar meshkujt në lidhje me problemet e jetës së

tyre familjare apo në marrëdhënjet tyre të ngushta. Kjo linjë telefonike ofron përkrahje dhe ndihmë edhe për gratë dhe anëtarët e tjerë të familjes që shqetësohen për rreth partnerit, burrit, apo babait të tyre. Për më shumë informacion kontaktoni:

Men's Line Australia (Linja është e hapur 24 orë)

1300 789 978

Men's Line Australia website

www.menslineaus.org.au

Qendra për Informacione dhe Referime në Shërbim të Grave

Qendra Informatike dhe Referuese për Gra (WIRC) është një vend ku gjitha gratë, familjet e tyre si dhe gjithë anëtarët e komunitetit mund të gjejnë informacione dhe përkrahje rreth çështjeve apo shqetësimeve që influencojnë jetën e tyre, të familjes apo miqëve, shoqeve etj. që kanë. Për më shumë informacion:

Women's Information Referral Centre

(Qendra Informatike dhe Referuese për Gra)

Ground Floor

13 London Circuit

CANBERRA CITY

Telefoni: 6205 1075

Website: www.dhcs.act.gov.au/women

Këshillime për njerëz që janë torturuar dhe traumatizuar

Companion House ofron këshillime me psikolog dhe përkrahje për refugjatë dhe njerëz që kanë kushtet (historinë e ardhjes) të ngjashme me ato të refugjatëve.

Kjo organizatë ka psikolog dhe punonjës shoqërorë që flasin disa gjuhë të ndryshme. Për ato gjuhë që nuk zotrohen nga anëtarët e stafit punonjës, mund të sigurohet përkthyes. Hallet e njerëzve që diskutohen me punonjësit e shërbimit **Companion House** mbahen sekret. Shërbimi u ofrohet të gjithëve pa dallim feje apo bindjeje politike.

Companion House

6247 7227

Website

www.companionhouse.org.au

E-mail

info@companionhouse.org.au

Shërbimet Financiare

Në Australi gjenden një numër i madh bankash, lloje të sigurimeve shëndetsore dhe materiale, superannuation (pagesa të bëra nga punëdhënësi për kohën e pensionimit) si dhe prodhime dhe shërbime të ndryshme të investimeve. Prodhimet dhe shërbimet financiare mund të kryhen vetëm nga një biznes që ka licensën nga Qeveria për t'i kryer këto veprime. Është e kundraligjshme oferta e kryerjes së shërbimeve financiare pa patur licensën e duhur.

Understanding Money Website www.understandingmoney.gov.au/content/

Gjenden njerëz të pandërgjegjshëm që mund të përpiqen t'ju vjedhin duke ju mashtruar që ju t'ja jepni paratë tuaja. Nëqoftëse keni ndonjë ankesë rreth depozitimit të parave, kredive biznesore, sigurimeve materiale, superannuation, këshillave rreth investimeve apo financave në përgjithësi, apo nuk jeni të sigurtë ose keni dyshime rreth ndonjë telefonate në lidhje me ndonjë investim, kontaktoni **Australian Securities and Investments Commission (ASIC)**, (Komisioni i Sigurimeve dhe Investimeve të Australisë).

ASIC Infoline (Numri i telefonit për Informacione)

1300 300 630

ASIC website

www.fido.asic.gov.au

Veprimet bankare

Shërbimet bankare ofrohen nga vet bankat, shoqëritë ndërtimore si dhe njërive të dhënjes së kredive. Për të tërhequr paratë mund të shkoni direkt në bankë ose mund t'i tërhiqni me kartën bankare duke futur numrin **PIN** (Personal Identification Number) (Numri Identifikues Personal), (d.m.th. kodin tuaj sekret) për të nxjerrë kartmonedhat nga **ATM** (Automatic Teller Machine) (Makina Automatike e Nxjerrjes së Parave nga Banka). Mos e shënoni numrin tuaj PIN në kartën tuaj bankare! **Nëqoftëse ndodh që karta e juaj bankare vidhet ose e humbisni – menjëherë lajmëroni bankën tuaj.**

Huatë dhe Kreditë

Me '[Kreditë e Ndryshme](#)' kuptohet rasti kur ju merrni para borxh dhe bini dakort që do t'i paguani më vonë me fajde, që quhet 'interest'. Disa nga kreditë e ndryshme janë kredi personale, kredi për shtëpi, kartat e kreditit si dhe 'overdrafts' (kreditë nga banka që i lejojnë bizneset të lëshojnë çeqe me shuma më të mëdha se ç'disponojnë vet në llogarinë e tyre). Kostoja e kreditit varet shumë nga lloji i kredisë, nga merret kredia, sa kohë ju duhet për ta paguar, përqindja e interesit si dhe pagesa të tjera të lidhura me kredinë. **Është e rëndësishme që ju të mos merrni një borxh ose të mos përdorni një kartë krediti nëse nuk keni mundësi t'i ripaguani.**

Nëqoftëse hasni vështirësi në pagimin e kredisë për shkak se humbisni punën apo sëmureni, keni të drejtë të kërkonti që të bëhen ndryshime në pagimin e kredisë. Në se ju duhet ndihmë kontaktoni:

[Shërbimi Informativ Financiar i Centrelink](#)

13 2300

[Këshilltarët financiarë](#) ofrojnë këshilla falas në kushte të konfidencës. Për ta gjetur një këshilltar financiar afër jush kontaktoni Australian Securities and Investments Commission (ASIC) (Komisioni Australian i Obligacioneve dhe Investimeve) ose Shërbimi Financiar Informativ i Centrelink:

Sigurimi material

[Sigurimi material](#) (insurance) përfshin pagimin e një shume parash çdo vit për t'u mbrojtur nga rreziku i humbjes së parave në se nuk shkojnë punët në rregull ose ndodh diçka. Të zakonshme janë sigurimet materiale për shtëpinë, për mobiljet dhe paisjet e tjera si dhe për makinën. Nëqoftëse keni makinë, ju nevojitet sigurimi material për t'i mbuluar shpenzimet në se ju dëmtoni personin tjetër në rastin e një aksidenti. You mund të dëshironi të bëni siguracion të plotë makine që ju siguron mbulim më të gjërë.

Tax Help (Ndihmë për Taksën)

Viti Australian i taksës (ose 'financial year' (viti financiar)) është nga 1 Korriku deri me 30 Qershor. Sipas ligjit Australian shumicës së njerëzve u kërkohet të fusin taksën e kthimeve në Australian Tax Office çdo vit ndërmjet 30 Qershorit dhe 31 Tetorit.

Tax Help ju ofrohet njerëzve me të ardhura të ulëta, duke përfshirë moshat e vjetra, atyre që vijnë nga vende që nuk flasin Anglisht, atyre me prejardhje Aborigeneze apo prej ishullit Torres Strait ose të paafteve. Tax Help (Ndihma për Taksën) është shërbim falas dhe është i disponueshëm prej 1 Korrikut deri më 31 Tetor. Për të gjetur nëse jeni të ligjshëm dhe vendodhjen e **Tax Help Centre** (Qendrës së Ndihmës për Taksë) tuaj më të afërt telefononi:

Tax Help

13 2861

5. Ligji dhe zakonet Australiane

Njohja dhe kuptimi i zakoneve dhe ligjeve Australiane ju ndihmon t'i përshtateni jetës në komunitetin Australian.

Australia është një shoqëri tolerante, e larmishme me njerëz nga prejardhje kulturore dhe etnike të ndryshme. Australianët vijnë nga të gjitha qoshet e botës. Rreth 45 për qind e Australianëve kanë lindur jashtë shtetit ose kanë një prind që ka lindur jashtë shtetit. Megjithëse Anglishtja është gjuha kombëtare, në Australi fliten rreth 300 gjuhë duke përfshirë gjuhët e vendasve. Australianët praktikojnë gjithashtu dhe një larmi të madhe besimesh fetare.

Në Australi, gjithësecili brenda ligjit është i lirë të shprehë dhe të mbajë kulturën e tyre dhe traditat fetare, dhe të pjesmarrë e të përkasë si një Australian. Në fillim, ju mund të mos jeni mësuar me një larmi të tillë. Mirëpo nëse ju jeni të hapur dhe tregoni respekt ndaj njerëzve të tjerë, ideve dhe traditave, është krejt e mundur që të përshtateni dhe të jeni të sukseshëm në jetën tuaj të re.

Përgjegjësitë dhe vlerat

Liria dhe barazia që ne gëzojmë në Australi varen nga fakti që të gjithë të përmbushin përgjegjësitë e tyre. Ne presim nga ju që të jeni besnikë ndaj Australisë, që të mbështesni mënyrën tonë demokratike të jetesës dhe ndihmoni të mbani traditën Australiane të pranimi, përfshirjes dhe ndershmërisë për të gjithë.

Vlerat tona sigurojnë bazat për shoqërinë e lirë dhe demokratike Australiane. Ato përfshijnë:

- respektin për vlerat e barabarta, dinjitet dhe lirinë e individit
- lirinë e fjalës
- lirinë e besimit dhe qeverisë laike
- lirinë e shoqërimit
- mbështetjen e demokracisë parlamentare dhe rregullave të ligjit
- barazinë nën ligjin
- barazinë e burrave dhe grave
- barazinë e mundësive
- paqe
- Shpirtin egalitarian që përqafton tolerancën, respektin e dyanshëm dhe dhembshurinë për ato që kanë nevojë.

Barazia dhe qëndrimi kundra diskriminimit

Ju keni të drejtën të respektoheni dhe nevojat tuaja të konsiderohen njësoj si të tjerëve. Në mënyrë të ngjashme, ju duhet të respektoni të tjerët, pavarësisht nëse kanë lindur në Australi ose, si ju, kanë emigruar këtu.

Sipas ligjeve të anti-diskriminimit të federatës dhe shtetit/territorit askush nuk duhet të trajtohet në mënyrë të pafavorshme nga të tjerët për shkak të moshës, racës, përkatësisë kombëtare, vendlindjes, gjinisë, gjendjes civile, shtatzanisë, besimit politik ose fetar, paaftësisë trupore / mendore ose preferencës seksuale. Kjo vlen për shumicën e fushave, duke përfshirë punësimin, arsimin, strehimin, blerjen e të mirave materiale dhe shfrytëzimit të shërbimeve që ofrohen nga mjekët, bankat dhe hotelet. Burrat dhe gratë janë të barabartë para ligjit si dhe për të gjitha gjërat e tjera.

Australia ka traditën e fjalës së lirë. Mirëpo, është e kundraligjeshme ta ofendosh, ta shash, ta ulesh apo ta frikësosh një person apo një grup njerëzish për shkak të racës, gjinisë, gjendjes civile, shtatzansisë apo të besimeve fetare ose politike që mund të kenë.

Programi i Qeverisë Australiane i **Living in Harmony (Jetesës në Harmoni)** reklamon vlerat Australiane të përshkuara më sipër, detyrimin dhe mirëkuptimin e dyanshëm mes njerëzve nga prejardhje të ndryshme. Gjithashtu synon të adresojë dhe mostolerimin. Këtë e bën nëpërmjet:

- projekteve të komunitetit lokal
- partnerive me organizatat kombëtare
- strategjisë së informimit publik, që përfshin Ditën e Harmonisë me 21 Mars të çdo viti.

Për më shumë informacion, kontaktoni:

Harmony Day **1800 331 100**

Funded community projects **1800 782 002**

Living in Harmony (Të jetuarit në Harmoni) www.harmony.gov.au

Australian Human Rights Commission – Komisioni Australian i të Drejtave të Njeriut merret me zbatimin e ligjit të Komonuellthit në fushën e të drejtave të njeriut, të antidiskriminimit dhe të drejtësisë.

Australian Human Rights Commission **1300 369 711**

TTY (për shurdh/memecat) **1800 620 241**

Website (duke përfshirë informacion në gjuhët jo Anglisht) www.hreoc.gov.au

Shkeljet e Kodit Penal- Krimet

Krimi zakonisht përcaktohet si një sjellje ose akt i kundraligjshëm dhe mund të rezultojë me dënime. Pritet nga gjithësecili në Australi bindje ndaj gjithë ligjeve Australiane në fuqi. Për më shumë informacion rreth shkeljeve kriminale dhe rolit të policisë në Australi, shikoni faqen e internetit: www.apmab.gov.au/pubs/PoliceGuide.html (e vlefshme në 8 gjuhë).

Në se keni qenë dëshmitar në ndonjë shkelje ligjore ose keni informacion që mund ta ndihmojë policinë në zgjidhjen e ndonjë krimi, kontaktoni:

Crime Stoppers **1800 333 000**

Ritet fetare si dhe zakonet kulturore duhet të pajtohen me ligjet ekzistuese Australiane. Për shembull, ligjet në shtet dhe territore ndalojnë ritet e disa vendeve që zbatojnë dhunën në familje si dhe genital mutilation.

Dhuna ne familje

Si dhe në vendet e tjera dhuna karshi një personi tjetër është e kundraligjshme. Kjo shkelje merret shumë seriozisht. Me “dhunën në familje” përshihet dhuna brenda shtëpisë dhe brenda çiftit të martuar. Kjo është mënyra e sjelljes së një personi që do të thotë se viktimi pëson ose ka frikë që mund të pësojë abuzim fizik, seksual ose psikologjik dhe dëmtim, marrëdhënie seksuale me forcë, izolim të detyruar ose mangësi ekonomike (kur nuk ja lejon bashkëshorti etj të drejtën e mbajtjes apo të harxhimit të parave). Për informacione kontaktoni:

Violence Against Women (Linjë Ndhimë 24 Orëshe) **1800 200 526**

Violence Against Women website www.australiasaysno.gov.au
(duke përfshirë informacion në gjuhët jo Anglisht)

Domestic Violence (Linja 24 Orëshe në rast Krize) **(02) 6280 0900**

TTY (për shurdh/memecat) **(02) 6228 1852**

Domestic Violence

Crisis Service

PO Box 1922

FYSHWICK ACT 2609

Domestic Violence Crisis Service website

www.dvcs.org.au/contacts.php

Men's Line Australia (Linja është e hapur 24 orë) **1300 789 978**

Men's Line Australia website www.menslineaus.org.au

Mosha ligjore e miratimit

Legal age of consent (që është, mosha që ligji njeh të drejtën tuaj për të rënë dakord për kryer marrëdhënie seksuale me një person tjetër) ndryshon nga një shtet në tjetrin në Australi. Është ilegale të kryeni marrëdhënie seksuale me dikë që është më i/e vogël së mosha e njohur nga ligji dhe mund të ketë dënime shumë të rënda për cilindo që thyen këtë ligj.

Në ACT, the age of consent është 16 vjeç si për burra ashtu edhe për gra. Ligji mbron moshat e reja nga shfrytëzimi seksual.

Ju mund të gjeni më shumë informacion rreth moshës së pranimit duke folur me doktorin ose duke kontaktuar klinikën e shëndetit seksual ose klinikën e planifikimit familjar.

Sexual Health and Family Planning ACT **(02) 6247 3077**

Të drejtat e fëmijëve

Australia është i përkushtuar mbrojtjes së të drejtave të fëmijëve, që mund të jetë ndryshe në disa praktike kulturore në lidhje me rritjen e fëmijëve. Praktika të veçanta që janë ilegale nën ligjin Australian përfshijnë detyrimin e martesës në moshë të re dhe gjymtimin (prerjen) e organit gjenital të femrave. Është gjithashtu ilegale për të marrë ose për të dërguar një fëmijë në një vend tjetër për një martesë të detyruar në moshë të re ose për gjymtimin e organit gjenital femëror, ose për të gjetur dikë tjetër që e organizon një gjë të tillë. Ka shërbime të vleshme që ju përgjigjen këtyre praktikave.

Fëmijët mbrohen nga ligji prej abuzimit fizik, seksual dhe emocional, neglizhencës dhe dhunës, si në shtëpi dhe në shkollë, dhe përkujdesje e arsyeshme duhet tu kushtohet mbikqyrjes dhe kujdesit të tyre. Në përgjithësi diskutohet disiplinimi fizik, dhe nëse shkakton dëme të rënda është ilegal. Ajo nuk lejohet në shkolla.

Kur një praktikë dëmton ose ka mundësi që të dëmtojë një fëmijë ose të ri, Child Protection Services (Shërbimet e Mbrojtjes së Fëmijës) mund të ndërhyjnë për të siguruar sigurinë dhe mirëqënien e tyre. Nëse ju ose dikush që ju njihni ka nevojë për mbrojtje nga dhuna apo abuzimi, ju duhet të kontaktoni policinë ose shërbimin e mbrojtjes së fëmijës.

Mbrojtja e fëmijës

Child Abuse Prevention Service (CAPS) (Linja 24 Orëshe në rast krize) **1800 688 009**

CAPS website www.childabuseprevention.com.au

Martesa e detyruar në moshë të re

International Social Service (ISS)
Australian Branch

1300 657 843

ISS website

www.iss.org.au

Shëndeti dhe të drejtat riprodhuese të femrave

Praktika e gjymtimit (prerjes) të organit gjenital femëror, ose cilido veprim tjetër që ndryshon organet gjenitale femërore dhe që nuk bëhet për arsye shëndetësore, është ilegal në Australi. Gjithashtu është ilegale për të marrë ose dërguar një fëmijë në një vend tjetër për ta bërë një gjë të tillë, ose gjetja e një personi tjetër për ta organizuar këtë. Gratë dhe vajzat që vijnë në Australi mund të kenë probleme shëndetësore të shkaktuara nga kjo praktikë. Për t'i ndihmuar ato ka shërbime të veçanta të vleshme.

Sexual Health and Family Planning
ACT

(02) 6247 3077

Drejtimi i Automjeteve

Për të ngarë çfarëdo lloj makine në Australi duhet të keni një patentë shoferi. Gjithashtu automjeti që drejtoni duhet të jetë e regjistruar në qeveri. Për informacione rreth patentave të automjeteve si dhe të regjistrimit të tyre, shikoni Kapitullin 1, *Çfarë duhet të bëni së shpejti pas mbrritjes*.

Mosbindja ose shkelja e ligjeve të trafikut mund të rezultojë në gjoba të mëdha, humbje të lejes së shoferit ose edhe burgim. Përdorimi i një celulari kur jeni duke drejtuar automjetin është kundër ligjit, nëse nuk jeni duke përdorur paisjen 'handsfree' që ju lejon të flisni pa mbajtur celularin në dorë.

Në të gjitha makinat ka rrypa (që quhen gjithashtu edhe 'restraints' frenuesa ose lidhëse) për rritur dhe fëmijtë e rritur. Për fëmijët e vegjël dhe bebet kërkohet që të keni lidhëse speciale të aprovuara nga qeveria. Ligji thotë që gjithsecili në makinën tuaj duhet të përdorë një rryp ose karrige të përshtatshme për fëmijë, dhe nëse merrn pjesë në një aksident në rrugë ju duhet të raportoni në polici menjëherë.

Në disa zoan është e mundur të merrni me qera karige sigurimi për fëmijë. Për të gjetur më shumë informacion në lidhje me këtë shërbim në zonën tuaj kontaktoni:

Kidsafe ACT

(02) 6290 2244

Help in languages
other than English

131 450

Website

www.kidsafe.com.au

Ligjet janë veçanërisht strikte për kufirin e shpejtësisë si dhe drejtimin e automjetit pas konsumimit të alkoolit. Nivelet e lejuara të alkoolit në gjak ndryshojnë në varësi të shtetit dhe territorit dhe në përputhje me klasin e patentës që ka shoferi. Është ilegale të pini alkohol ndërsa drejtoni makinën. Për më shumë informacion kontaktoni:

Alcohol Guidelines

(02) 6289 1555

Website

www.alcohol.gov.au/internet/alcohol/publishing.nsf/Content/guidelines

Droga, duhani dhe pijet

Ka shumë ligje në lidhje me mbajtjen dhe përdorimin e drogës. Thyerja e ligjeve të drogës mund t'ju çojë në dënime të rënda. Ligjet e drogës në Australi janë të ndryshme për ato që

përdorin drogat ilegale dhe për ato që janë në biznesin e furnizimit, prodhimit ose shitjes së tyre.

Pirja e duhanit ndalohet në një numër në rritje vendesh në Australi, duke përfshirë shumicën e zyrave qeveritare, klinikat shëndetësore dhe vendet e punës. Në shumicën e shteteve e territoreve pirja e duhanit është e ndaluar edhe në restorante e shitore. Ndalimi i duhanit tregohet shpesh, por jo gjithmonë me shenjën 'no smoking' (ndalohet duhani).

Shitja e produkteve të duhanit personave 'minor' (të mitur) (persona nën 18 vjeç) është kundravajtje për shitësat. Shitja e duhanit tek një person i moshës jo-madhore është e ndaluar në shumicën e shteteve dhe territoreve.

Pirja e alkoolit është veprim i ligjshëm në Australi por vetëm në vende të caktuara dhe në raste të caktuara. Një person që i shet alkool një personi të moshës jo-madhore nën moshën 18 vjeçare- një (i "mitur") kryen kundravajtje. Gjithashtu, është e jashtëligjshme për një person të moshës jo-madhore të pijë alkool jashtë pronave private siç është shtëpia e vet. Pirja e alkoolit ndalohet edhe në disa vende publike.

Australian Drug Information Network

(duke përfshirë informacion në gjuhët jo Anglisht)

www.adin.com.au

Mjedisi

Mjedisi i pastër dhe mbrojtja e natyrës janë shumë të rëndësishme për Australianët. Krijimi i mbeturinave, ndotjes dhe hedhja e tyre pa leje është e jashtëligjshme. Kafshët, peshqit, butakët dhe bimët e vendit janë të mbrojtura me ligj. Mos gjuani, zini peshk ose të mblidhni bimë ose butakë pa kontrolluar nëse keni nevojë për leje. Gjithashtu, ka rregulla të veçanta të cilat ruajnë [National Parks](#) (Parqet Kombëtare) nga dëmtimi.

Zhurma

Ka ligje që mbrojnë Australianët nga zhurma e tepruar. Rregullat ndryshojnë ndërmjet shteteve dhe territoreve, dhe gjithashtu varen nëse zona është për përdorim kcomercial, industrial ose për banim. Në përgjithësi komshijtë i tolerojnë zhurmat e rralla, por nëse janë të shpeshta, tepër të larta ose ndodhin natën, kanë të drejtë të ankohen në këshillin lokal, në autoritetin e mjedisit të shtetit ose të territorit, ose në polici.

Për më shumë informacion mbi ndotjen e ambientit dhe zhurmat, për të regjistruar një ankesë, dhe për shërbime të tjera për ambientin, telefononi:

Environment ACT

13 2281

Website

www.tams.act.gov.au/live/environment

Kafshët

Australia ka ligje për mbrojtjen e kafshëve nga keqtrajtimi ose neglizhimi. Është e ndaluar të mbyten kafshët në oborrin e shtëpisë. Njerëzit që keqtrajtojnë kafshët dhe zogjtë mund t'ju vihet gjobë ose dhe mund të burgosen. Ka ligje lokale se si duhet të mbahen kafshët shtëpijake në shtëpi. Kafshët shtëpijake si qentë është e nevojshme të regjistrohen në këshillin tuaj lokal. Shikoni nën 'Dog' (Qeni) në 'Government' section (në Seksionin e Qeverisë) të numeratorit telefonik [White Pages](#).

Nëse merrni një kafshë shtëpijake ju jeni përgjegjës për përkujdesjen e saj duke përfshirë ushqimin dhe pastrimin e saj. Shumë kafshë shtëpijake duhet të vaksinohen rregullisht dhe të trajtohen nga një veterinar/e kur janë të sëmurë ose të plagosur. Di-seksimi dhe paisja e kafshëve shtëpijake me chip (pajisje elektronike që vendoset rreth qafës së kafshës që detekton vendodhjen e saj nëse humbet) është diçka që ju pritët ta bëni në Australi dhe është përgjegjësi e të zotit. Ju mund të merrni më shumë informacion nga veterineri juaj lokal ose nga Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals (RSPCA) (**Shoqëria Mbretërore për Parandalimin e Mizërisë ndaj Kafshëve**).

Royal Society for the Prevention
of Cruelty to Animals (RSPCA)

(02) 6287 8100

RSPCA e-mail

rspca@rspca-act.org.au

RSPCA website

www.rspca.org.au

Takimi dhe komunikimi me njerëzit

Kur takoni dikë për herë të parë, është normale ndërsa i shikoni ato në sy që t'i tokni dorën e djathtë me dorën tuaj të djathtë. Njerëzit që nuk njihen paraprakisht, zakonisht nuk puthen as nuk përqafohen kur takohen.

Shumë Australian, kur flasin me dike, e shikojnë bashkëfolësin në sy, si shenjë respekti dhe për ta lënë bashkëfolësin të kuptojë që po e dëgjon se ç'flet. Megjithatë, duhet ta keni parasysh, se shikimi drejt në sy gjatë bisedimit i bën disa njerëz ta ndjejnë vehten në siklet apo të turpërohen.

Kur Australianët takojnë dikë për herë të parë, ata mënjanojnë bërjen e pyetjeve direkte dhe personale si psh për moshën, martesën, fëmijët ose paratë.

Me përjashtim të rastit kur ju kanë prezantuar dike me emrin e tyre, apo në rast se ju kërojnë që t'i flisni me emrin e parë, është zakon t'ju flitet njerëzve me titullin e tyre dhe me mbiemrin. (P.sh. Mr. Wong – Zoti Wong. Ms Smith, - Zonjusha Smith, Mrs Brown – Zonja Brown, Dr Lee – Dr Lee). Zakonisht në vendin e punës përdoret vetëm emri i parë, gjithashtu Australianët kur flasin me shokë e shoqe thërrasin njeri tjetrin vetëm me emrin e parë.

Sjellja e hijshme

Australianët zakonisht thonë "**Please**" - "Të lutem" kur kërkojnë diçka ose ndonjë shërbim dhe thonë zakonisht edhe "**thank you**" "faleminderit" kur dikush i ndihmon ose u jep atyre diçka. Po të mos thoni "please" dhe "thank you" do të quhej sjellje e pahijshme.

Australianët thonë zakonisht "**excuse me**" "më falni" për t'ja tërhequr vëmendjen dikujt dhe "**sorry**" "më fal" kur ato përplasen padashje. Australianët e përdorin "excuse me" apo "pardon me" kur ato gromësojnë si dhe kur nxjerrin gazra me zhurmë pa dashje nga goja para njerëzve si në publik po ashtu edhe në shtëpi.

Duhet të përpiqeni të arrini në orar gjithmonë kur keni mbledhje apo takime të ndryshme zyrtare. Në se e shihni që do të vonoheni, përpiquni ta telefononi personin me të cilin keni

lënë takim për të lajmëruar që do të vonoheni. Kjo gjë ka rëndësi të madhe kur keni takime zyrtare për arsye se mund t'ju thonë se duhet ta paguani kohën që jeni vonuar. Po ta harroni takimin zyrtar gjithashtu mund t'ju thonë ta paguani në se nuk lajmëroni paraprakisht që do të mungoni. Për një njeri që vjen gjithmonë me vonesë mund të krijohet përshtypja se tek ai / ajo nuk mund të kesh besim.

Nëse ju merrni një ftesë ajo mund të ketë të shkruara germat 'RSVP' dhe një datë. Kjo do të thotë që personi që ju fton ju ka dëshirë të dijë nëse do të merrni pjesë ose jo. Në një rast të tillë është mënyrë e sjellshme të përgjigjeni deri me atë datë.

Shumica e Australianëve përdorin shami hundësh apo piceta prej letre për t'i fryrë hundët. Nuk i frynë përtokë apo në trotuarë. As nuk pështyjnë përtokë / trotuarë. Shumë njerëz do të thonë "bless you" kur të dëgjojnë që tështinë. Kjo shprehje nuk ka asnjë nënkuptim fetar.

Ka rëndësi ta dini që ka sjellje që jo vetëm quhen të pahijshme por janë edhe të kundraligjshme. Si shembull të sharat në vende publike, të shtyrit kur ndodhesh në rradhë si dhe urinimi apo dalja për nevojat e tjera personale kudo, përveç në WC-të publike apo private (nevojtoret).

Veshja

Shoqëria Australiane është e përbërë nga një shumëllojshmëri kombesh. Kjo gjë reflektohet në larminë e madhe të veshjeve. Shumë njerëz për rehati kanë tendencë të vishen në veshje të zakonshme ose joformale ose në përshtatje të situatës shoqërore ose klimës. Shumë njerëz gjithashtu zgjedhin sidomos në raste speciale të veshin veshje tradicionale që mund të jetë fetare ose siç e ka zakoni. Ato mund të përfshijnë veladonin e murgut, byrden, shaminë që mbulon kokën dhe çallmën. Shumë emigrantë të ardhur rishtaz vendosin gjithashtu të mos veshin veshjen tradicionale.

Ka shumë pak ligje apo rregulla për mënyrën e veshjes, megjithatë, ka rregulla rreth mënyrës së veshjes në vendet e ndryshme të punës dhe në disa vende pune të veçanta. Për shembull, çizmet si dhe helmetat apo kasketa të forta duhet të vishen për arsye sigurimi në vendet e ndërtimit, për ta siguruar punëtorin nga rreziqet dhe policia, ushtria si dhe punonjësit e disa bizneseve mbajnë uniformë.

Klubet e ndryshme, kinematë, si dhe vende të tjera mund të kenë si kërkesë që anëtarët dhe klientët e tyre të vishen pastër dhe në mënyrë të rregullt, me këpucë apo sandale por jo shapka.

Disa modele veshjeje mund t'ju duken konfrontuese ose të pahijshme. Për shembull, disa gra veshin rroba që shfaqin shumë pjesë të trupit. Ju nuk duhet t'i gjykoni ato nga standartet e vendit tuaj të mëparshëm. Në Australi, ju nuk duhet të interpretoni duke u bazuar në modelin e fustanit të një gruaje që ato kanë morale të ulëta apo që dëshirojnë të tërheqin vëmendjen e burrave.

Shprehje të përditshme Australiane

Shumë shprehje të zakonshme apo të përditshme Australiane mund t'ju duken njerëzve që vijjnë për herë të parë në Australi si të çuditshme. (Si pa kuptim). Nëse nuk jeni të sigurt për domethënjen e ndonjë shprehjeje mund të pyesni, nuk ka gjë. Po ju parashtrojmë disa shembuj të këtyre shprehjeve që mund të mos kuptohen

- **Bring a plate:** - kur ju ftojnë për të marrë pjesë në ndonjë gosti shoqërore apo edhe për të festuar së bashku me njerëzit e punës dhe ju thojnë "bring a plate", do të thotë të sillni në gosti një pjatë të përgatitur me ndonjë ushqim për ta ndarë me të tjerët.
- **BYO** – kjo është shkurt për 'Bring Your Own' që do të thotë: sille me vehte pije. Mund të jetë alkool, pije feskuese apo ujë. Disa restorante janë BYO. Mund të sillni me vehte shishet e verës, megjithatë zakonisht kërkojnë para për gotat që ua japin edhe për larjen e tyre, kjo lloj pagese për shërbimin e gotave quhet: 'corkage'.
- **Fortnight** – një 'fortnight' është një periudhë dy-javore. Shumë njerëz në Australi marrin rrogen një herë në dy javë.

6. Strehimi

Qiramarrja e shtëpive private ose apartamenteve

Marrja me qera e një shtëpie apo apartamenti zakonisht bëhet nëpërmjet një real estate agent (agjenti për shitblerjen dhe lëshimin me qira të pronave të paluajtshme) që vepron në emër të zotit të shtëpisë ose mund të merrni me qera direkt nga i zoti privat i shtëpisë. Pronat që jepen me qira reklamohen në gazeta sidomos të Mërkurave dhe të Shtunave nën seksionet 'To let' dhe 'Accommodation vacant'. Ju mund të shkoni edhe në zyrat e real estate dhe kërkoni të shikoni listën vlefshme të shtëpive që kanë ata gati për t'u dhënë me qira. **Strehimi në Australi mund të jetë i vështirë të gjendet dhe qiraja mund të jetë shumë e kushtueshme.**

Në Australi, preferohet që të ketë një marrëveshje me shkrim ndërmjet një qiramarrësit dhe qiradhënësit në mënyrë që të identifikohen më lehtësisht kushtet e kontratës. Një 'lease' (kontratë qiradhënie) ose një "marrëveshje qiramarrje për banim" është një kontratë me shkrim e bërë ndërmjet qiramarrësit dhe qiradhënësit dhe zakonisht është për një periudhë fikse prej 6 ose 12 muajsh, mirëpo para se të nënshkruani ju keni të drejtë të negocioni kohëzgjatjen e qerasë me qiradhënësin ose me agjentin e tij. Mund të jetë e mundur që të përtërin qeranë në fund të periudhës së fiksuar.

Mund t'ju kushtojë nëse e thyni qeranë para afatit të caktuar me të cilën keni rënë dakord, prandaj mos e përkushtoni veten tuaj me një qera që është për një periudhë kohe më të gjatë se ju mund të qëndroni. **Mos nënshkruani kontratën pa e inspektuar pronën dhe pa i kuptuar plotësisht kushtet e parashtruara në dokument, sepse pas nënshkrimit jeni të lidhur nga ana ligjore në bazë të pikave dhe kushteve të asaj kontrate.** Për më shumë informacion shikoni *më poshtë Tenants' rights and responsibilities* (Të drejtat dhe përgjegjësitë e qiramarrësve).

Në fillim të qiramarrjes në përgjithësi do t'ju kërkohet të paguani një muaj qera paradhënie si dhe një depozitë të quajtur 'bond'. Bond-i është një depozitë që i paguhet qiradhënësit dhe në përgjithësi nuk duhet të jetë më shumë sa vlera e një muaji qera. I zoti i shtëpisë ose agjenti i shtëpijave duhet ta vendosin këtë bond pranë Residential Tenancies Bond Authority (Autoriteti për Bondet e Qiramarrjeve Rezidenciale).

Para se të hyni në shtëpi gjendja e banesës është e rekorduar në një dokument të quajtur 'condition report' (raporti i gjendjes së banesës) dhe është i plotësuar nga ju dhe qiradhënësi ose agjenti i tyre. Ky dokument mund të ndihmojë që të mënjanoni ndonjë mosmarrëveshje kur të delni nga banesa për arsye se aty janë rekorduar të gjitha dëmtimet që kanë qënë aty kur ju keni hyrë në banesë fillimisht. Nëse kur të largoheni nga shtëpia ose apartamenti me qera nuk keni lënë qera të papaguar dhe e lini pronën të pastër dhe pa dëmtime ju e merrni depozitën mbrapa.

Ju mund të jeni i/e ligjeshme për asistencë financiare për t'ju ndihmuar që të përballoni koston e depozitës dhe të muajit të parë paradhënie në qera. Ju mund të jeni të ligjshëm gjithashtu edhe për **Rent Assistance** (Ndihmë me Qeranë) që mund t'ju ndihmojë për të plotësuar pagesën e qerasë. Informacioni rreth këtyre pagesave është i vlefshëm nga [Centrelink](#).

Të drejtat dhe përgjegjësitë e qiraxhinjëve

Për informacion mbi të drejtat dhe detyrimet që kanë qiraxhinjtë e banesave private, ose për të marrë një broshurë informative kontaktoni:

Tenants Advice Service

(02) 6247 2011

Tenants Advice Service Address

PO Box 8
Civic Square ACT 2608

Tenants' Union ACT website

www.tenantsact.org.au

Blerja e shtëpive private ose apartamenteve

Shtëpitë apo apartamentet në shitje zakonisht reklamohen në gazetë dhe mund të reklamohen në internet gjithashtu. Agjensitë e shitblerjes së tyre gjithashtu mund t'ju japin një listë të pronave që ato kanë në shitje. Nëse jeni duke blerë shtëpi për herë të parë në Australi ju mund të jeni të ligjshëm për një 'First Home Owner Grant' i Qeverisë Australiane (Subvencionim për ato që Blejnë për Herë të Parë Shtëpi).

Nëse keni nevojë të merrni para hua për të blerë një pronë duhet të kontaktoni bankën apo institucione të tjera financiare. Njerëzit në Australi zakonisht përdorin një avokat kur blejnë një pronë, që të kontrollojë tapinë dhe dokumentet. Përsëri, **mos nënshkruani kontratën nëse nuk i kuptoni të gjithë kushtet e vëna në të.**

Banesat Shtetërore

Nëse ju merrni pagesë nga Centrelink ose keni të ardhura shumë të ulëta ju mund të aplikoni të merrni me qira banesë nga shteti. Koha e pritjes për banesë shtetërore ndryshon në bazë të vendit ku ju doni të jetoni, madhësia e familjes suaj dhe urgjenca e nevojës suaj për strehim.

Për informacion për banesat shtetërore kontaktoni:

ACT Housing

13 3427

Website

www.dhcs.act.gov.au/hcs/public_housing

Strehimi Urgjent

Strehimi në rast krize ju ofrohet si grave dhe burrave në ACT dhe Queanbeyan. Zakonisht duhet të paguani për shumicën e mundësive që ju ofrohen për t'u strehuar. Megjithatë, shpesh herë mund të arrihet një përfundim duke rënë në ujdi. Kjo varet nga rrethanat. Kontaktoni numrin e poshtëshënuar për një listë të mundësive që mund të shfrytëzoni:

[Citizens Advice Bureau](#)

(02) 6248 7988

Canberra Emergency Accommodation Service Crisis Line

(02) 6257 2333

Shërbimet shtëpijake të Domosdoshme

Edhe nëse jetoni me qira ose bleni, janë një numër shërbimesh shtëpijake që mund t'ju duhet të keni të lidhur në shtëpinë tuaj. Përpikuni që t'ju jepni atyre që sigurojnë këto shërbime njoftim pak ditë përpara se të lëvizni diku tjetër.

Përpara se të nënshkruani një kontratë për shërbimet në lidhje me banimin, ju duhet të kontrolloni që shërbimi me të cilin po lidheni është i nevojshëm për kushtet tuaja të banimit. Në disa raste njerëzit kanë nënshkruar një kontratë për 3 vjet për furnizim me energji, megjithëse ato jetonin në një banesë të përkohëshme dhe për më pak se tre vite. Është e rëndësishme të kuptoni kushtet e marrëveshjeve me furnizuesit e këtyre shërbimeve përpara se të bëni ose nënshkruani ndonjë kontratë për shërbimet në lidhje me banimin.

Electricity, Gas and Water - Elektri, Gazi dhe Uji

ActewAGL Elektri dhe Uji)	13 1493
ActewAGL (Gazi Natyral)	13 1886
ActewAGL (faqja e internetit)	www.actewagl.com.au

Telefonat

Kompanitë e telefonave, duke përfshirë Kompaninë pjesërisht publike, janë të rreshtuara në numërorin telefonik [Yellow Pages](#) (Faqet e Verdha) nën 'Mobile telephones and accessories' (Telefonat celularë dhe pjesë) dhe 'Telephones – long distance' (Telefonat - distanca të gjata)

Disa prej këtyre shërbimeve mund të kërkojnë një shumë për lidhjen e telefonit në fillim. Ju lutemi sqaroheni këtë gjë me kompaninë që siguron shërbimin e lidhjes telefonike (p.sh. Telstra) para se të nënshkruani kontratën me ta. Ata do t'ju dërgojnë rregullisht një faturë ku janë shënuar çmimet për secilin prej shërbimeve të tyre që keni përdorur. Ju duhet t'i kontaktoni menjëherë nëse nuk keni mundësi ta paguani faturën në datën e caktuar, ose nëse preferoni që në vend që të merrni fatura të mëdha në intervale kohe më të gjata, të merrni fatura më të vogla më shpesh. Thirrjet telefonike me vende jashtë Australisë mund të jenë të kushtueshme dhe shumica e faturës së telefonit mund të rritet shumë shpejt. Do t'ju duhet t'i monitorizoni me shumë kujdes thirrjet me jashtë ose përdorni karta thirrjesh telefonike të parapaguara (të vlefshme nga gazetashitësit).

Shumë njerëz në Australi kanë celularë, mirëpo, thirrjet e bëra nga celularët mund të jenë shumë të shtrenjta. Kur përdorni celularët ose kur bëni thirrje ndërmjet shteteve të Australisë ose thirrje ndërkombëtare në përgjithësi thirrjet maten me minuta ose njësi 30 sekondash. **Ju duhet të kujdesoheni që kuptoni plotësisht detyrimet financiare dhe ligjore përpara se të vendosni të blini një celular.**

Telecommunications Industry Ombudsman (Ombudsmani i Industrisë së Telekomunikacionit) ka prodhuar një numër fletushkash mbi shumëllojshmërinë e çështjeve të konsumatorit të vlefshme në Anglisht dhe në një numër gjuhësh të tjera. Për më shumë informacion vizitoni faqen e internetit ose kontaktoni:

Telecommunications Industry Ombudsman	1800 062 058
Website	www.tio.com.au/publications/FactSheets.htm

Mbledhja e mbeturinave dhe të ripërpunueshmeve

Qeveria e ACT-t (Canberra's) ofron shërbimin e mbledhjes së mbeturinave të shtëpisë dhe disa materialeve të ripërpunueshme (që mund të përdoren përsëri) si letra, qelqi, teneqeja dhe disa plastika. Në Kanberra, koshat me rrotëza (wheelie bins) për mbeturina dhe koshat për materialin e ripërpunueshëm janë të ndarë. Ata nxirren një natë para se mblidhen, buzë rrugës çdo javë për mbeturinat e zakonshme dhe një herë në dy javë për të ripërpunueshmet. Për ta ditur se cila ditë është e caktuar për mbledhjen e tyre, pyesni komshinjtë ose kontaktoni:

ACT Waste (Mbeturinat ACT)	132 881
Website	www.tams.act.gov.au/livëRecycling_and_Waste

Raportoni kur dëmtohen koshat ose kur nuk është zbratur koshi i juaj:

Cleanaway – Recycling (Të ripërpunueshmet)	(02) 6260 1472
– Garbage (Mbeturinat)	(02) 6260 1547

7. Punësimi

Kërkimi i punës

Marketi Australian i punës mundet të jetë shumë konkurrues. Se sa shpejt gjejnë punë të sapoardhurit nga vendet e tjera varet nga faktorët ekonomikë, kualifikimet dhe aftësitë, natyra e punës që kërkojnë dhe rrethanat e veçanta që mund të ndikojnë vlershmërinë e disa tipeve punësh në pjesë të ndryshme të vendit.

Gazetat e përditshme reklamojnë 'Job vacancies' (Vendet e punës) (ose 'Positions vacant' (Vendet e lira)), sidomos të Shtunave. Vendet e lirshme të punës mund të gjenden edhe në internet. Në numërorin '[Yellow Pages](#)' dhe në bordet e punësimit të internetit gjithashtu janë të shënuara edhe agjensitë private të punësimit.

Çdo banor Australian mund të regjistrohet me **Centrelink** dhe **Job Network** ku mund të ndihmohet të gjejë punë. Pas regjistrimit ju rekomandohet tek **Job Network** (Rrjeti i Punës), që përbëhet nga organizata private, të komunitetit apo të qeverisë, të kontraktuara nga Qeveria Australiane që ti ndihmojnë njerëzit të gjejnë punë.

Si i/e sapoardhur, shpesh është ide e mirë të bisedoni me një këshilltar/e punësimi me eksperiencë ose me dikë në **Centrelink Career Information Centre** (Qendra Informativë e Centrelink për Karrierat) për t'u siguruar që mënyra juaj e të kërkuarit punë është e përshtatshme, veçanërisht nëse ju hasni në vështirësi për t'u marrë në intervistë.

Të dhënat kontaktuese të Centrelink

Job Search Information Line	13 6268
Ndihmë në gjuhët jo Anglisht	13 1202
Në person	Vendndodhjet e Zyrave
Informacion në gjuhë të tjera	Ndihma në Centrelink-ne flasim gjuhën tuaj
Faqja e Internetit	www.centrelink.gov.au

Job Network services (shërbime për t'ju ndihmuar për të gjetur punë)

Nën **Job Network** (Shërbimi për gjetje të punës) gjenden një numër shërbimesh punësimi.

Këto përfshijnë:

- **Job Search Support Services** (Shërbime për t'ju Ndihmuar në Gjetjen e Punës) – Ky shërbim ju ofrohet personave që kërkojnë punë që i plotësojnë kushtet, menjëherë sa të regjistrohen me Centrelink ose me një nga shërbimet për gjetje të punës. Ky shërbim ka për qëllim t'i ndihmojë njerëzit të gjejnë punë sa më parë,
- **Intensive Support Services (Shërbimet e Përkrahjes Intensive)** – ofron ndihmë përsëri për personat në kërkim të punës (që i plotësojnë kushtet) ku përfshihet trajnimi për t'u aftësuar për paraqitjen e vëhtes gjatë intervistës për punë me punëdhësin.
- **Intensive Support (Përkrahje Intensive)** – Job Search Training (**Treinim për kërkim të punës**)- përfshin ofrimin e ndihmës për punësim në përshtatje të çdo individit, përkrahje kjo që ju ofrohet atyre personave që plotësojnë kushtet. Këtu përfshihet edhe përmirësimi i Job Search skills (Aftësimi të tyre për të Kërkuar punë) vetë, si dhe zgjerimi i Job Search Networks (Rrjeteve për Kërkimin e Punës) (aktivitetet përfshijnë ndihmë në përgatitjen e resumesë (historikut të arsimimit dhe të punësimit) dhe të aftësimi të personave që trajnohen, në drejtim të aplikimeve të tyre për punë).

- **Përkrahja Intensive – ndihmë në përshtatje të klientit-** ofron më tepër ndihmë vetëm për vetëm me instruktorin për personat që i plotësojnë kushtet. Pikësynimi është gjetja e pengesave që has individi kur kërkon punë. Njëkohësisht kjo përkrahje i drejton përpjekjet e punë-kërkuesit gjatë kërkimit të punësimit
- **New Enterprise Incentive Scheme – Skema e krijimit të ndërmarrjeve të reja (NEIS)** ndihmon personat që janë pa punë ta fillojnë dhe ta drejtojnë biznesin e tyre. Pjesëmarrësit e kësaj skeme mund të marrin ndihmë NEIS që ofron training për biznese të vogla, ndihmë financiare dhe këshilla gjatë vitit të parë të biznesit.
- **Assessment Fee Subsidy for Overseas Trained Australian Residents** (Subvencionimi i Pagesës së Vlerësimit për Banorët Australianë të Shkolluar jashtë shtetit) – ndihmon me koston e provimeve dhe vlerësimeve.

Është e rëndësishme të kujtoni që vetëm regjistrimi me një anëtar të Job Network nuk ju garanton punën. Ju duhet të jeni vazhdimisht në kërkim të punës në mënyrë që t'i rrisni mundësitë tuaja ta gjetur atë.

Të gjithë punë-kërkuesit mund të përdorin gjithashtu pajisjet falas të **Job Network Access** në Centrelink. Një numër i agjencive anëtare që merren me gjetjen e punës për njerëzit ofrojnë përdorimin e telefonave, fotokopjesave, faksave, kompjuterave (duke përfshirë dhe internetin). Për më shumë informacion mbi shërbimet, si dhe për kushtet se kujt i takojnë me ligj këto shërbime, kontaktoni:

Job Seeker Hotline **13 6268**

Job Network website www.jobnetwork.gov.au

Centrelink-u gjithashtu rekomandon klientët për njohjen e kualifikimeve të marra në vende të tjera dhe jep këshilla rreth shërbimeve të tjera për punësim të vlefshme që gjenden në zonën lokale.

Zyrat e Centrelink-ut ndodhen në shumicën e lagjeve të qytetit si dhe në qendrat kryesore të fshatrave. Vendndodhja e tyre është e shënuar nën 'Centrelink' në numërorin telefonik White Pages dhe në faqen e internetit Centrelink.

Më shumë informacion

Australian Apprenticeships (Çirakët Australianë) **13 3873**

Website www.australianapprenticeships.gov.au

Workplace website www.workplace.gov.au

Australian Jobsearch website www.jobsearch.gov.au

Skilled Migrant Job Seeker website <https://skilledmigrant.gov.au>

Jobguide website www.jobguide.deewr.gov.au

Programi për Eksperiencë Pune

[Office of Multicultural Affairs](#) (Zyra e Çështjeve Multikulturore) e Qeverisë së Territorit ka një program për eksperiencë pune për njerëz me prejardhje të ndryshme, të papunësuar për një kohë të gjatë. Ky program kombinon një kurs katër javësh në aftësi zyrtare dhe me tetë javë pune praktike.

[Work Experience and Support Program](#) **6207 6199**

Kualifikimet

Është e këshillueshme që të bëni përpjekje që t'ju njihen kualifikimet formalisht në mënyrë që të përmirësohet mundësia për të punuar në të njëjtin profesion për të cilin jeni kualifikuar.

Kualifikimet për zanatet

Nëse ju keni kualifikime në fushat si inxhinieri, ndërtim, metalurgji, elektricitet apo tregtitë e furnizimeve, intitucionet e poshtëshënuara mund t'ju këshillojë se si t'ju njihen këto kualifikime në Australi. Në se jetoni në Canberra, kontaktoni:

Trades Recognition Australia
GPO Box 9879
MELBOURNE VIC 3001
Telefoni: **1300 360 992** ose **(03) 9954 2537**
Fax: (03) 9954 2588
Website: www.workplace.gov.au/tra

Për ata që ndodhen jashtë Australisë, pyesni në adresën dhe numrin që vijon:

Trades Recognition Australia
GPO Box 9879
CANBERRA ACT 2601
Telefoni: **+612 6121 7456**
Fax: +612 6121 7768
E-mail: traenquiries@dewr.gov.au
Website: www.workplace.gov.au/tra

Kualifikimet e larta

Nëse ju jeni duke kërkuar për punë në një zanat të veçantë, kontaktoni regjistrimin, lejen ose trupin profesional të regjistruar në faqen e internetit Australian Skills Recognition Information (Informacioni Australian mbi Njohjen e Profesioneve).

Overseas Qualifications Units (OQU) (Njësitë e Kualifikimeve Jashtë Shtetit) ndihmojnë emigrantët të fitojnë pranimin e profesioneve dhe kualifikimeve të fituara jashtë shtetit. Për më shumë informacion shkoni tek:

Skills Recognition website

www.immi.gov.au/asri/os-qual-units.htm

Australian Education International - National Office of Overseas Skills Recognition (AEI-NOOSR) (Zyra Kombëtare-Ndërkombëtare Australiane e Arsimit për Njohjen e Kualifikimeve të Fituara në Vende jashtë Australisë) jep informacion se si t'ju njihen në Australi kualifikimet akademike të arsimit të lartë që keni marrë në vende jashtë Australisë. Për më shumë informacion kontaktoni:

AEI-NOOSR Hotline

1300 363 079

AEI-NOOSR website

aei.gov.au/AEI/QualificationsRecognition

Shënim: Ju lutemi kontrolloni me Overseas Qualifications Unit (OQU) (Njësinë e Kualifikimeve Jashtë Shtetit) përpara se të kontaktoni AEI-NOOSR; OQU do t'ju rekomandojë nëse është e nevojshme.

Në disa raste profesionistët që kanë kryer studimet jashtë Australisë të cilët gëzojnë nënshtetësinë Australiane ose janë me rezidencë të përhershme, mund t'ju takojë me ligj të përfitojnë ndihmën FEE-HELP për të paguar një pjesë ose të gjithë pagesën për studime mëtejshme që kërkohen për njohjen në Australi të studimeve profesionale të kryera jashtë shtetit.

FEE-HELP

1800 020 108

Going to Uni website

www.goingtouni.gov.au

ASDOT jep ndihmë financiare për të mbuluar koston e vlerësimit të kualifikimeve dhe provimet për profesionistat e trainuar jashtë shtetit në disa profesione që plotësojnë kriteret e ligjshmërisë së programit.

ASDOT Hotline

1300 363 079

Nëse dokumentet për kualifikimet tuaja nuk janë në Gjuhën Angleze, ju duhet ti përktheni. Shihni *Kapitullin 2, Ndhmë me Anglishten*.

Kushtet e punës (të drejtat e punëdhënësit/ punonjësit)

Punëtorët në Australi kanë të drejta dhe ju jepet e drejta e mbrojtjes nën ligjet përkatëse të federatës dhe shtetit/territorit. Këto ligje vendosin rregulla si pagesa minimale dhe minimumi i kushteve të punës për të cilat punonjësit kanë të drejtë.

Workplace Authority (Autoriteti i Vendit të Punës) është pika qendrore e kontaktit për këshillim dhe informacion falas mbi sistemin e marrëdhënieve Australiane të punës si për punëdhënësit ashtu dhe për punonjësit. Workplace Authority pranon gjithashtu dhe dorëzimin e marrëveshjeve të punës dhe vlerëson nëse këto marrëveshje janë të drejta. Workplace Authority gjendet në çdo kryeqytet dhe mund të kontaktohet me telefon nëpërmjet Translation and Interpreting Service (Shërbimit të Përkthimit).

Nëse nuk jeni të sigurtë se si aplikohen këto ligje në vendin tuaj të punës **Workplace Ombudsman** (Mbledhësi i Ankesave të Vendit të Punës) mund të hetojë ankesat ose shkeljet e dyshuara të ligjit federal të vendit të punës; të hetojë në çdo veprim apo praktikë që mund të jetë në kundërshtim me ligjin federal të vendit të punës; të fillojë veprimet gjyqësore që të detyrojnë zbatimin e ligjit federal të vendit të punës; dhe përfaqëson punonjësit që janë ose mund të bëhen palë e veprimeve gjyqësore nën *Workplace Relations Act 1996* (Aktin e Marrëdhënieve të vendit të punës të vitit 1996).

Për më shumë informacion rreth sistemit të marrëdhënieve të punës në Australi ju mund të kontaktoni gjithashtu dhe Workplace Infoline (Linjën e Informacionit të Vendit/ të Punës) ose shkoni tek faqja e internetit e Australian Government's Workplace.

Wageline (Linja për rrogat)	1300 363 264
Ndihma Shumëgjuhëshe në gjuhët e tjera jo Angleze	13 14 50
Workplace website	www.workplace.gov.au
Workplace Infoline	1300 363 264
Workplace Ombudsman Helpline	1300 724 200
Workplace Ombudsman website	www.wo.gov.au

Sipas Aktit të Marrëdhënieve të Punës të gjithë punonjësit kanë të drejtë që të anëtarësohen ose jo në një 'union' (sindikata punëtorësh). Një punëdhënës nuk mund të largojë nga puna një punëtor për arsye se ato i përkasin ose nuk i përkasin një unioni. Për më shumë informacion, kontaktoni Australian Council of Trade Unions (ACTU) (**Këshillin Kombëtar të Unioneve**).

ACTU Helpline	1300 362 223
ACTU website	www.actu.asn.au

Superannuation (Pagesat e Detyruara nga Punëdhënësi për Pensionim)

'Superannuation' është një investim afatgjatë i projektuar veçanërisht për daljen tuaj në pension. Superannuation njihet në botë edhe si 'kursimet e pensionit' ose 'të ardhurat e pensionit'. Investimi në superannuation gjatë kohës që ju punoni është projektuar për t'ju ndihmuar të ndërtoni kursimet për pensionin tuaj. Pothuajse çdo njeri i punësuar në Australi është anëtar i një fondi për superannuation.

Superannuation në Australi njihet në përgjithësi si 'Super'.

Në shumicën e rasteve, në bazë të ligjit punëdhënësi i juaj është i detyruar të derdhë një shumë baraz me nëntë për qind (9%) të të ardhurave tuaja në një fond të zgjedhur nga ju për 'superannuation'. Edhe ju mund të kontribuoni para në Super-in tuaj. Për të parë në se punëdhënësi i juaj paguan shumën e duhur të parave, duhet të kontrolloni me njerëzit që drejtojnë fondin tuaj të 'superannuation'. Për më shumë informacion, kontaktoni:

ATO Superannuation Infoline	13 1020
ATO website	www.ato.gov.au/super
Australian Securities & Investments Commission (ASIC)	1300 300 630
ASIC website	www.fido.asic.gov.au

Taksimi

Një [Tax File Number \(TFN\)](#) (Numër Takse) është një numër i veçantë që iu lëshohet individëve ose organizatave nga **Australian Tax Office (ATO)** (Zyra Australiane e Taksave) dhe nevojitet për të gjitha format e marrjes së të ardhurave. Jepini përparësi aplikimit për TFN. Mënyra më e shpejtë për ta siguruar TFN (Numrin e Taksës) për njerëzit e porsaardhur është nepërmjet internetit. **Regjistrimi në Internet i TFN** mund të bëhet gjatë 24 orëve të ditës, 7 ditët e javës. Të vetmet gjëra që nevojiten janë të dhënat e pasaportës si dhe adresa e juaj në Australi. Pas afërsisht 10 ditësh TFN (Numrin i Taksës) mund ta prisni në kutinë postare. Ju duhet të ruani TFN tuaj dhe të mos e vendosni aty ku mund të vidhet si p.sh. në portofolin tuaj, çantë apo në celular.

Formularët e Aplikimit gjenden në [zyret e Centrelink](#)-ut, përndryshe mund të printohen nga faqja e internetit të ATO (Zyrës Australiane të Taksave), ose duke i kërkuar me telefon në TFN Helpline (Linjen Telefonike për Ndihmë me Numrin e Taksës). Koha e pritjes për shqyrtimin e aplikimit dhe dërgimin e TFN është 28 ditë.

Kur filloni punë, punëdhënësi juaj do t'ë ju kërkojë të plotësoni një formular për TFN Declaration (Deklarimin e TFN-së) në të cilin ju duhet të shkruani TFN-në tuaj. Në se ju e keni TFN-në që më përpara, punëdhënësi nuk ka të drejtë të nxjerrë më tepër se shumën normale të taksës derisa të ketë kaluar koha e zakonshme, standarte, për shqyrtimin e një kërkesë për TFN-në.

Nëse keni çfarëdo të ardhura gjatë vitit financiar (ndërmjet 1 Korrik dhe 30 Qershor), ju duhet të dorëzoni një **Income Tax Return** (Kthim Takse mbi të Ardhurat) deri në 31 Tetor të atij viti nëse nuk është kryer ndonjë marrëveshje tjetër. Si banor duhet t'i nënshtroheni ligjit Australian dhe në përgjithësi kur të plotësoni taksën tuaj ju kërkohet të paraqisni të gjitha të ardhurat e marra nga brenda ose jashtë Australisë.

Australia ka **Goods and Services Tax (GST)** (Taksën e të Mirave dhe Shërbimeve) që është një taksë prej 10 për qind të çmimit fillestar për mbi shumicën e tyreartikujve. GST përfshihet në çmimin që ju kërkohet të paguani. Disa sende si ushqimi bazë, pjesa më e madhe e shërbimit të arsimit, shërbimet mjekësore, kujdesi për fëmijët për ata që plotësojnë kushtet për shfrytëzim dhe shërbimet e shtëpive të shëndetit për pleq, nuk kanë GST.

Nëse keni biznes atëherë ju keni nevojë për një Australian Business Number (ABN) (Numrin Australian të Biznesit) për marrëdhëniet me **Australian Taxation Office** (Zyrën Australiane të Taksave) si dhe biznese të tjera. Për më shumë informacion kontaktoni Zyrën Australiane të Taksave:

Të dhënat e kontaktimit të Australian Taxation Office (ATO)

Tax File Number Helpline (Linja e Ndihmës për Numrin e Taksës)	13 2861
Business and GST enquiries (Pyetje mbi Biznesin dhe mbi GST)	13 2866
Personal Tax Information Line (Linja Informative për Taksën Personale)	13 2861

TFN online registration

www.ato.gov.au/individuals

Faqja e internetit e Tax Office (Zyrës së Taksave)

www.ato.gov.au

Pasuritë, investimet dhe të ardhurat jashtë shtetit

Banorët Australianë taksohen mbi të ardhurat e tyre në mbarë botën dhe duhet të deklarojnë të gjithë të ardhurat e huaja në income tax return të tyre. Fakti që a jeni apo nuk jeni banor i Australisë për qëllime takse do të vendoset mb bazat e çdo rasti të veçantë. Australian Taxation Office (ATO) ka informacion në faqen e saj të internetit që do t'ju ndihmojë të kuptoni detyrimet tuaja taksores.

ATO mund të japin informacion mbi trajtimin e të ardhurave të tilla si:

- Nga investimet e tilla si obligacionet shtetërore dhe shtëpitë me qera
- Interesi dhe të drejtat e autorit
- Bizneset jashtë shtetit
- Marrja e një pensioni nga jashtë shtetit.

Nëse keni të ardhura të taksueshme nga jashtë shtetit, ju duhet ta deklaroni atë edhe nëqoftëse taksa është marrë në vendin ku janë fituar të ardhurat. Nëse e ardhura e huaj është e taksueshme në Australi dhe ju keni paguar taksë të huaj mbi të, ju mund të keni të drejtë për kredit (zbritje) për taksën e huaj. Taksat për të cilat lejohet krediti (zbritja) quhen taksa të zbritëshme.

Ju duhet të deklaroni të ardhurat e huaja që përjashtohen nga taksa Australiane. Kjo e ardhur e huaj mund të merret parasysht kur llogaritet sasia e taksës që ju keni borxh mbi të ardhurat net të tatueshme si nga burimet Australiane dhe të huaja.

Nëse çështjet tuaja financiare janë të komplikuar mund t'ju duhet të angazhoni një agjent taksash ose të kërkoni këshillë nga Australian Taxation Office.

ATO International Tax Essentials

www.ato.gov.au/individuals/pathway.asp?pc=001/002/012

8. Sigurimi social

Qeveria Australiane kontribon në rezultatet shoqërore dhe ekonomike duke shpërndarë shërbime për të ndihmuar njerëzit të fitojnë besim në vetvete dhe të mbështesin ato që kanë nevojë. Sigurimi social jepet kryesisht përmes një agjencie qeveritare të quajtur **Centrelink**. **Family Assistance Office** (Zyra e Ndhmës për Familjet) jep asistencë për familjet.

[Vendndodhjet zyra të Centrelink](#) dhe [Vendndodhjet e Zyrave të Family Assistance](#) mund t'i gjeni në numërorin tuaj telefonik lokal White Pages.

Pagesat e Centrelink

Mundësia e marrjes së pagesave si mbështetje me të ardhurat varet nga klasi i vizës suaj dhe nga rrethanat tuaja të veçanta, duke përfshirë të ardhurat dhe pasuritë tuaja. Edhe nëse jeni bërë banor/e i/e përhershëm/me i/e Australisë, një periudhë pritjeje për pagesat mund të aplikohet (shikoni më poshtë)

Nëse nuk flisni Anglisht, Centrelink mund të ju sigurojë përkthyes për takimin tuaj. Ju mund të kontaktoni Centrelink në gjuhën tuaj me anë të telefonit:

Centrelink (Shërbimi Shumëgjuhësh i Centrelink)

13 1202

Centrelink website

www.centrelink.gov.au

Ju duhet t'i tregoni Centrelink-ut dokumenta identifikuese si pasaporta dhe dokumentat e udhëtimit, të dhënat rreth strehimit dhe numrit të llogarisë suaj bankare gjithashtu, kur të aplikoni për pagesa. Më shumë informacione mbi kërkesat e identifikimit gjenden në numrin e mësipërm ose duke transferuar nga interneti në kompjuterin tuaj faqen e fakteve: [Proving your identity to Centrelink](#) (Vertetimin i identitetit tuaj tek Centrelink) nga faqja e internetit e Centrelink-ut.

Ju duhet të keni një Tax File Number (TFN) (Numër Takse) që të keni mundësi të merrni çfarëdo pagese si ndihmë me të ardhurat. Centrelink-u mund t'ju japin një formular lutjeje për TFN dhe ju mund ta dorëzoni pranë Zyrës Australiane të Taksave pasi ta keni plotësuar.

Periudhat e pritjes

Në përgjithësi migrantëve të sapoardhur ju nevojitet të jetojnë në Australi për dy vjet si banorë të përhershëm para se të marrin shumicën e pagesave të sigurimit social, duke përfshirë edhe ndihmat e papunësisë, të sëmundjes, të studentëve dhe një numër pagesash të tjera. Vetëm periudhat e kaluara në Australi si banor/e i/e përhershëm/e merren parasysh në periudhën e pritjes. Që të keni të drejtën e pensioneve të moshës dhe paaftësisë zakonisht duhet që të keni jetuar në Australi 10 vjet.

Perjashtime nga periudha e pritjes

Refugjatët dhe ata që vijnë në Australi me viza humanitare përjashtohen nga periudha dy vjeçare e pritjes, së bashku me bashkëshortët dhe fëmijët e tyre, nëse këto marrëdhënie (martesa apo bashkëjetesa) kanë ekzistuar para se personat e këtyre dy kategorive (refugjatë dhe me vizë humanitare) të arrinin në Australi.

Në mënyrë të ngjashme, partnerët dhe fëmijët në varësi të qytetarëve Australianë dhe njerëzve që kanë qënë banorë të përhershëm për të paktën dy vjet përjashtohen nga periudha e pritjes. Mund të aplikohen edhe përjashtime të tjera.

Shumica e pagesave janë të vlefshme vetëm për njerëzit që jetojnë në Australi dhe kanë leje të qëndrojnë përgjithmonë. Një pagesë e quajtur **Special Benefit** (Ndihmë Speciale) mund të jepet gjatë periudhës së pritjes, nëse ju jeni në vështirësi për arsye të një ndryshimi tërësor e përtej kontrollit tuaj në rrethanat tuaja. Kjo pagesë jepet vetëm në raste shumë të rralla. Pamundësia për të gjetur punë apo mbarimi i parave nuk janë arsye të mjaftueshme për kualifikim për Ndihma Speciale. Nëse ju keni emigruar me një Assurance of Support (kur

një person në Australi garanton se do të përgjigjet për të gjitha nevojat tuaja duke përfshirë edhe ato financiare), assuror (siguruesi) juaj do të jetë përgjegjës për pagesën e shumës që ju është paguar.

Nëse ju kujdeseni për një person që është banor i përhershëm ju mund të keni të drejtë për **Carer Payment** (Pagesa për personat që kujdesen për anëtarët e Sëmurë/Paafhtë të familjes) për të cilën nuk ka periudhe pritjeje dhe nëse ju jeni duke dhënë kujdes të vazhdueshëm mund të jeni i ligjshëm për Carer Payment gjatë periudhës së pritjes.

Nëse ju mbeteni ëie ve, sakat apo prind i vetëm pasi bëheni banor Australian, ju mund të keni të drejtë të merrni pension. Ju gjithashtu mund të merrni pension të moshuari pa patur nevojë që të qëndroni 10 vjet në Australi nëse jeni i mbuluar nga një marrëveshje internacionale e sigurimit social. Nga Janari 2009, Australia ka marrëveshje sigurimi social me 22 vende.

Crisis Payment (Pagesa në rast krize) për personat e hyrë për arsye humanitare

Nga 1 Janari 2008, e drejta për Crisis Payment ishte shtrirë për personat që erdhën në Australi për arsye humanitare për herë të parë me 1 Janar 2008 ose pas kësaj date dhe që mbajnë njërën nga vizat e mëposhtme:

- subclass (nënklasa) 200 – Refugjat
- subclass 201 – Brenda vendit Arsye Humanitare Speciale
- subclass 202 – Arsye Humanitare Speciale globale
- subclass 203 – Shpëtim në rast Urgjence, dhe
- subclass 204 – Grua në Rrezik

Në mënyrë që të kualifikohet për pagesën një person duhet të jetë i pranushëm për një pension ose përfitim Centrelink-u dhe të jetë në vështirësi financiare. Personi **duhet ta kërkojë Brenda 7 ditëve të mbërritjes në Australi** ose të kontaktojë Centrelink-un me qëllim për ta kërkuar brenda 7 ditëve të mbërritjes dhe të dorëzojë kërkesën Brenda 14 ditëve të këtij kontakti.

Crisis Payment për persoant e sapo hyrë për arsye humanitare është pagesë vetëm për një herë që siguron një shtesë në ndihmën financiare për të asistuar me nevojat fillestare të vendosjes së atyre që janë të ligjshëm. Shuma e Crisis Payment është e barabartë me vlerën e pagesës bazë një javore të Centrelink-ut të një personi (duke përfshirë shtesat si Rent Assistance (Ndhimë me Qeranë) ose Pharmaceutical Allowance (Shtesën Farmaceutike).

Family Assistance payments (Pagesat që ndihmojnë familjet me koston e rritjes së fëmijëve)

Nëse keni fëmijë që varen nga ju, Qeveria Australiane ofron një sërë pagesash nëpërmjet **Family Assistance Office** për të mbështetur familjet me punën dhe përgjegjësitë e tyre familjare. Pagesat kryesore të ndihmës së familjes përfshijnë Family Tax Benefit (Pagesa me drejtë takse për familje), Child Care Benefit (Pagesa për Kujdesje ndaj Fëmijës), Child Care Tax Rebate (Ulja e Taksës për ato që paguajnë pagesë për kopshtet e fëmijëve), Baby Bonus (Pagesa familjes pas lindjes ose adoptimit të një fëmije) dhe Maternity Immunisation Allowance (Pagesa për fëmijët 18-24 muaj që janë plotësisht të Imunizuar).

Në përgjithësi duhet të jeni mbajtës/e i një vize Australine qëndrimi të përhershëm që ta gëzoni këtë të drejtë pagese por mund të ketë edhe disa përjashtime. Nuk ka periudhë pritjeje për këto pagesa. Është e rëndësishme që të kuptoni që pagesat për ndihmën e familjes kanë qëllim që të jenë vetëm si një shtesë të ardhurash, dhe nuk mjafton për të jetuar. Pagesat e Ndhimës së Familjes varen nga income test (testimi i të ardhurave tuaja).

Family Assistance Offices (Zyrat e Ndhmës për Familje) janë vendosura në Centrelink, Medicare dhe Zyrat Australiane të Taksimit. Për më shumë informacion mbi pagesat e ndihmës së familjes ose këshillim në lidhje me çfarë mund të keni të drejtë të kërkonti, kontaktoni Family Assistance Office.

Të dhënat e kontaktimit të Family Assistance Office

Telefoni	13 6150
Gjuhët jo Anglisht	13 1202
TTY (për shurdh/memecat)	1800 810 586
Family Assistance website	www.familyassist.gov.au

Moshat e reja

Nëse keni fëmijë mbi moshën 16 vjeçare, ato mund të jenë të ligjshëm për pagesat e sigurimit social si Youth Allowance (Pagesë për të Rinjtë) ose Austudy. Për më shumë informacion shkoni tek www.centrelink.gov.au ose thërrisni:

Youth and Student Services (Shërbimet për të Rinjtë dhe Studentat)	13 2490
Në gjuhë jo Anglisht	13 1202

Dikush të merret me Centrelink ose Family Assistance Office për ju

Ju mund të caktoni një person ose organizatë tjetër – që quhet 'nominne' (i nominuar), të veprojë në emrin tuaj në marrëdhëniet me Centrelink dhe ose me Family Assistance Office.

Të Drejtat dhe përgjegjësitë

Ka një sërë rregullash dhe kushtesh që ju duhet të plotësoni në mënyrë që të merrni pagesat. Nëse nuk i plotësoni pagasat mund t'ju ndikohen ose edhe të ndalohen.

Centrelink

Nëse merrni një pagesë, ju duhet t'i tregoni Centrelink rreth ndryshimeve në rrethanat tuaja për të bërë të sigurtë që jeni paguar shumë korrekte të pagesës. Kjo përfshinë:

- ndryshimin në të ardhurat tuaja
- ndryshimet në marrëveshjet e jetesës
- nëse martoheni apo ndaheni,
- nëse filloni ose ndaloni studimet
- nëse filloni ose ndaloni punën

Ju gjithashtu duhet t'i lexoni të gjitha letrat që ju dërgon Centrelink dhe t'i përgjigjeni nëse është e nevojshme.

Centrelink i dëgjon klientat e tij dhe kjo e ndihmon Centrelink të përmirësojë Shërbimet e tij. Nëse keni një kompliment, sugjerim apo ankesë, kontaktoni:

Centrelink's Customer Relations Unit (Thirrje falas)	1800 050 004
Në gjuhët jo Anglisht	13 1202

Fshehtësia e informacionit tuaj – Informacioni juaj personal mund të lëshohet nga Centrelink ose Family Assistance Office vetëm ku e lejon ligji ose kur ju jepni lejen.

Family Assistance Office (Zyra E Ndhmës Për Familjet)

Nëse merrni një pagesë, ju duhet të lajmëroni Family Assistance Office për çdo ndryshim në rrethanat e familjes suaj që mund të ndikojë të drejtën tuaj për pagesë. Vizitoni faqen e internetit të Family Assistance për më shumë informacion rreth [të drejtave dhe përgjegjësisive tuaja](#).

Nëpunësit e Shërbimit Shumëkulturore Centrelink

Nëpunësit e Shërbimit Shumëkulturore (MSO-të) janë hallka lidhëse e Centrelink me komunitetet e emigrantëve dhe refugjatëve. Ato japin informacion mbi programet dhe shërbimet për klientat dhe komunitetet dhe konsultojnë gjërësisht për të ndihmuar Centrelink që të përmirësojë shërbimet e tij.

Më shumë informacion

Centrelink

Centrelink-u ka shumë informacion lidhur me shërbimet dhe pagesat e tij. Për të sapoardhurit dhe për ata që nuk e kanë Gjuhën Anglishte si gjuhë parësore, ekziston një sasi e madhe informacioni e përkthyer duke përfshirë edhe materialin udhëzues të përgjithshëm, 'Welcome to Centrelink'. Telefononi në 13 1202 për një kopje të saj apo të informacioneve të tjera të përkthyer ose vizitoni faqen internetore www.centrelink.gov.au dhe zgjidhni 'We speak your language' (Ne flasim gjuhën tuaj) në faqen e Centrelink-ut. Mund të gjeni informacion të mëtejshëm mbi pagesat dhe shërbimet e Centrelink-ut duke klikuar në 'individuals' (individët) në faqen kryesore të internetit të Centrelink dhe duke zgjedhur opsionin 'Moved to Australia' (Të vendosur në Australi) të faqes së internetit të Centrelink të nën 'individuals' (individët). Ju mund të merrni informacione të tjera duke telefonuar numrat vijues:

Centrelink multilingual (Ndhma Shumëgjuhëshe në gjuhët e tjera jo Angleze)	13 1202
Appointments and opening hours (Takimet dhe orari i punës)	13 1021
Employment Services, Newstart, Special Benefit (Shërbimet e Punësimit, Newstart, Përfitimi Special)	13 2850
Age Pensions (Pensionet e Moshës) dhe Pensioner Concession Cards (Kartat e koncensionit të pensionistave)	13 2300
Parent or guardian (Prind ose kujdestar)	13 6150
Youth Allowance and Student Services (Shërbimet për studentët)	13 2490
Disability (paaftësitë), Sickness (sëmundjet) dhe Carers (ato që kujdesen për këto njerëz të sëmurë)	13 2717
Centrelink International Services (Shërbimet Ndërkombëtare të Centrelink) (pensionet jashtë shtetit)	13 1673
New Apprenticeship Line	13 3633
Customer feedback (Përshtypjet e Klientëve)	1800 050 004
Centrelink TTY (për shurdh memecat)	1800 810 586
Customer feedback TTY	1800 000 567
Nëse merrni nga jashtë shtetit	+613 6222 3455

Family Assistance Office (Zyra E Ndhmës Për Familjet)

Family Assistance Office ofron gjithashtu informacion rreth shërbimeve dhe pagesave të tij. Për emigrantët e sapoardhur dhe për cilindo që gjuha kryesore nuk është Anglishtja, gjendet një sërë informacionesh të përkthyer rreth ndihmës për familjet. Për të marrë një kopje të Fact Sheet (Letrave me Informacion) të përkthyer rreth pagesës së Family Assistance, thërrisni **13 1202** ose vizitoni faqen e internetit Family Assist dhe zgjidhni [Multilingual Services](#) (Shërbimet në shumë Gjuhë).

9. Transporti

Transporti Publik

Shërbimet e autobuzit

Qeveria e ACT jep edhe shërbimin lokal të autobuzave (**ACTION**) përreth Canberras. Kontaktoni ACTION për të parë nëse keni të drejtë të merrni kartë koncesioni për udhëtim në autobus. Stafi i ACTION në ndërresat e autobuzave ju ndihmon për oraret ose kontaktoni:

ACTION local bus service (shërbimin lokal të autobuzit) **13 1710**

Website www.action.act.gov.au

Oraret e autobusave privatë shpesh mund të merren nga shoferi i autobuzit ose duke i telefonuar shoqërisë së autobuzave. Shoqëritë e Autobuzave janë të shënuara në numërorin telefonik të [Yellow Pages](#), nën 'Bus and coach scheduled services'.

Një shërbim që kryhet përmes Canberras dhe Kuinbian është:

Deane's Buslines **(02) 6299 3722**

Website www.deanesbuslines.com.au

Shërbimet e Trenit

Për informacion rreth shërbimit të trenit që operon nga Canberra, kontaktoni:

Countrylink **13 2232**

Website www.countrylink.nsw.gov.au

Shërbimet e Taksive

Taksitë punojnë 24 orë në ditë në pjesën më të madhe të Australisë. Tarifa tregohet nga një sahat në treguesin e taksisë. Kompanitë e taksive janë shënuar në numërorin telefonik [Yellow Pages](#) nën emrin 'Taxi cabs'. Në shumicën e qyteteve gjenden taksi të veçantë për njerëzit që përdorin karrocë për invalidë.

Automjetet private

Automjetet e reja dhe ato të përdorura reklamohen për shitje në gazeta dhe gjenden edhe në ekspozita për makina të reja apo vendet e shitjes së makinave të dorës së dytë. Çmimi i blerjes së një automjeti zakonisht nuk përfshin koston e regjistrimit, pullin e taksës dhe siguracionin e detyrueshëm. Zakonisht këto që sapo përmendem duhen paguar veçmas nga blerësi.

Për të parë nëse ish-pronari ka borxhe për një makinë, e cila është regjistruar në cilindo shtet apo territor, përveç Western Australia dhe Tasmani kontaktoni:

Registrar of Encumbered Vehicles **13 32 20**

(Regjistri e Automjeteve të blera me borxh)

Website www.revs.nsw.gov.au

Për informacion lidhur me marrjen e parave hua për blerjen e një automjeti, kontaktoni bankën tuaj apo kompaninë e financave. **Mbani mend të siguroheni që i kuptoni të gjitha kushtet para se të nënshkruani ndonjë kontratë për huamarrje.**

Çdo shtet dhe territor ka shoqatat e motorristëve, të cilat japin shërbime të tilla si inspektime për makina për blerësit potencial të automjeteve të dorës së dytë, informacion për udhëtimet, siguracion dhe shërbim në rrugë (në rast se automjeti juaj prishet). Shumica e shërbimeve të tyre jepen për ata që nuk janë anëtarë si edhe për anëtarët, ndërsa shërbimet për anëtarët i mbulojnë ato edhe në Shtete dhe Territore të tjera nëpërmjet organizatave simotra.

Në ACT, ju mund të kontaktoni:

National Road Motorists Association (NRMA)

13 1122

NRMA website

www.nrma.com.au

Ju duhet të keni një leje për drejtim automjeti (patentë) të vlefshme në menyrë që të drejtoni një automjet në Australi. Për informacion lidhur me marrjen e **driver's licence** (patentës së shoferit) shihni Kapitullin 1, What to do soon after arrival (Ç'duhet bërë shpejtë pas mbërritjes).

Ju lutemi vini re: Ligjet Australiane të trafikut janë shumë strikte. Shihni Kapitullin 5, *Australian customs and laws* (zakonet dhe ligjet Australiane).

10. Arsimi dhe çerdhet

Çerdhet/Kopshtet

Ka shumë lloje çerdhesh me orar të plotë dhe të reduktuar për fëmijë që janë shumë të vegjël për të shkuar në shkollë ose për kohën pas shkollës. Numërori telefonik [Yellow Pages](#) ka një sërë zgjedhjesh për llojet e çerdheve që ekzistojnë, duke përfshirë **preschools** (parashkollën) ose **kindergartens** (kopshtet) që i përgatisin fëmijët për në shkollë, **child care** ose **day care** (qendrat për kujdesin gjatë ditës) që kujdesen për fëmijë më të vegjël dhe **family day care** (qendrat familjare) ku një prind kujdeset për fëmijët së bashku me familjen e tij/saj.

Ka edhe **playgroups** (grupe loje), ku prindërit e fëmijët mblidhen së bashku që fëmijët të mësojnë dhe qëndrojnë së bashku si dhe që prindërit të flasin e të shkëmbejnë informacione, etj.

Playgroup Association (Shoqata e Grupeve të Lojës)

1800 171 882

Website

www.playgroupaustralia.com.au

Mund të jeni të ligjshëm për kopësht/çerdhe falas për fëmijët nën moshën shkollë, kur ju shkoni në klasat e **Adult Migrant English Program** (AMEP). Nëse ju përparoni në një program të ndryshëm studimi pasi keni mbaruar orët që ju takojnë nga AMEP-i është e rëndësishme që të rishikoni marrëveshjen për pagesën për çerdhëkopësht pasi programet e tjera nuk i mbulojnë këto shpenzime.

Për informacionin e dhënë nga qeveria lidhur me:

- shërbimet e kujdesit të fëmijëve në zonën tuaj
- llojet e kujdesit për fëmijë dhe vendet lirshme të mundëshme
- ndihmën e qeverisë për shpenzimet e kujdesit
- shërbimet për fëmijë me nevoja të veçanta
- shërbimet për fëmijë me prejardhje të ndryshme kulturore

Kontaktoni shërbimin informativ të Child Care Access.

Child Care Access Hotline

(8 paradite – 9 të darkës, të Hënën deri të Premten)

1800 670 305

TTY (për shurdh/memecat)

1800 639 327

Vini re se ju mund të keni të drejtë të merrni Child Care Benefit (Përfitim për ÇerdhëKopshte) dhe pagesa për Family Assistance (Ndihmë Familjare) si ndihmë për çerdhet/kopshtet e shpenzime të tjera. Shihni Kapitullin 8, *Sigurimi social*.

Shkollat

Parashkollat janë të vlefshme për të gjithë fëmijët 4 deri 5 vjeçarë. Parashkollat ndihmojnë fëmijët që të zhvillohen fizikisht, emocionalisht dhe nga ana sociale në vitin para se të shkojnë në shkollë.

Është e detyrueshme që fëmijët e moshës mes 6 dhe 15 vjeç të shkojnë në shkollë. Fëmijët zakonisht e fillojnë shkollën kur janë 4 ose 5 vjeç dhe vazhdojnë derisa ato bëhen 17 ose 18 vjeç, si përgatitje për universitet ose arsimim të mëtejshëm. Fëmijët nën 12 ose 13 vjeç ndjekin primary school (shkollën fillore) dhe ata më të mëdhenj shkojnë në high school (shkollën e mesme).

Ju mund t'i dërgoni fëmijët tuaj ose në një shkollë publike ose në një private. Për të gjetur shkollat e zonës suaj mund të shihni nën 'Schools' në numërorin telefonik [White Pages](#) ose vizitoni faqen e internetit www.education.gov.au.

Government Schools (Shkollat Shtetore) japin arsim falas, megjithatë, në shumicën e shkollave kërkohen kontribute vullnetare për të ngritur nivelin e programeve mësimore dhe sportive të shkollës. Pagesa është një çështje që prindërit të vendosin nëse duan apo jo. Janë disa materiale ose shërbime shtesë që prindërit duhet të sigurojnë ose të paguajnë shkollën për t'i siguruar. Prindërit mund të duhet t'ju sigurojnë fëmijëve lapsa, stilolapsa, libra dhe uniformat e shkollës (ku është e nevojshme).

Shënim: Studentëve që kanë viza të përkohëshme mund t'ju kërkohet që të paguajnë pagesën e plotë të shkollës. Kontrolloni me shkollat e ndyshme për më shumë informacion.

Non-government Schools (Shkollat private) kërkojnë pagesë, dhe ato mund të kenë drejtim fetar ose një filozofi të caktuar arsimore. Prindërit që duan të mësojnë më shumë për shkollat private mund të caktojnë një takim me autoritetin përkates arsimor joqeveritar ose të kontaktojnë direkt shkollën që kanë zgjedhur.

Pyesni në shkollën tuaj rreth **before and after school care** (kujdesje para dhe mbas shkollës) ose **school holiday programs** (programi i pushimeve të shkollës) për fëmijët e moshës shkollore.

Fëmijët që nuk flasin Anglisht

Fëmijët e porsaarritur që nuk flasin anglisht mund të futen në English Language Schools (ELS) and English Language Centres (ELC) (Shkolla dhe Qendra të Mësimit të Gjuhës Angleze), të cilat japin intensive English programs (programe intensive të Anglishtes) të bëra për fëmijë.

Përkthyesat

Prindërit dhe kujdestarët që nuk flasin ose flasin pak Anglisht t'i kërkojnë shkollës që një përkthyes të jetë prezent kur diskutohen çështje në lidhje me fëmijët e tyre. Për të kontaktuar shkollën ato mund telefonojnë gjithashtu edhe **Translating and Interpreting Service (TIS National)** (Shërbimin për Përkthime).

Translating and Interpreting Service (TIS National)

13 1450

TIS National website

www.immi.gov.au/tis

Regjistrimi

Që të regjistroni fëmijët tuaj në shkollë, kontaktoni shkollën me telefon ose shkoni vet. Ju duhet të merrni me vete vizën ose dokumentet e Hyrjes në Australi, prova të datës së lindjes së fëmijës tuaj, dhe të gjitha dokumentet letrat etj, duke përfshirë edhe raportet e shkollës që kanë lidhje me arsimin e deritanishme. Mund t'ju duhet t'i paraqisni edhe dokumentat e imunizimit (vaksinimet e fëmijëve).

Arsimi Profesional

Kurset e **VET (Vocational Education and Training)** (Arsimim Zanati dhe Treinim) dhe **TAFE (Technical and Further Education)** (Arsimim Teknik dhe i Mëtejshëm) janë formuar për studentë që duan të marrin aftësi profesionale apo zanate. Kurse të shumta mbulojnë një sërë fushash profesionale si teknologji informative, shërbime biznesi, art dhe gazetari, turizëm dhe shërbime, ndërtim dhe transport, prodhim bujqësor dhe miniera dhe inxhinieri. Kolegjet e VET dhe TAFE-it janë me pagesë dhe nxënësit zakonisht duhet t'i blejnë vetë librat. Nxënësit duhet të kenë mbaruar shkollën e mesme që të kualifikohen për pranim në disa nga këto kurse. Për më shumë informacion kontaktoni:

Canberra Institute of Technology (CIT)

6207 3100

CIT website

www.cit.act.edu.au

Universitetet

Universitetet Australiane janë ndër më të mirat në botë. Një degë normale e universitetit merr 3 vjet, por ka edhe degë dyshe dhe studime pasuniversitare që zgjasin më shumë për t'u mbaruar. Disa degë kanë mësim me korrespondencë dhe mësim me orar të reduktuar (part-time).

Për informacion lidhur me pranimet dhe degët, kontaktoni universitetin e duhur, ose vizitoni faqen e internetit **going to university** (të shkuarit në universitet).

Faqja e internetit **Study in Australia** (Studioni në Australi) ka informacion të dobishëm rreth të studiuarit në Australi, informacion ky që gjendet në 12 gjuhë.

Study in Australia website

studyinaustralia.gov.au

Going to Uni website

www.goingtouni.gov.au

Australian National University (ANU)

6125 5111

www.anu.edu.au

University of Canberra (UC)

6201 5111

www.uc.edu.au

Australian Catholic University (ACU)

6209 1116

www.acu.edu.au

Australian International Hotel School (AIHS)

1800 500 307

www.aihs.edu.au

Shpenzimet për kurset universitare mund të përfshijnë pagesat për studime, pagesat e rastësishme, librat, koston e banimit koston e përgjithshme të jetesës. Për më shumë informacion mbi ndihmën që mund të jetë e vlefshme për ju shko tek:

HECS-HELP and FEE-HELP

1800 020 108

**Going to Uni
Student Enquiry Line**

1800 020 108

Pagesat e **Youth Allowance** (për njerëz të moshës 16-24 vjeç) dhe **Austudy** (për ata 25 vjeç e lart) japin ndihmë financiare për studentët me orar të plotë që u është aprovuar studimi. Të dyja pagesat varen nga të ardhurat dhe pronësitë të cilat duhet të jenë brenda një kufiri të caktuar. Për të sapoardhurit zakonisht vlen periudha dy vjeçare e pritjes. Për më shumë informacion lidhur me këto skema mbështetjeje financiare kontaktoni Centrelink-un (shihni Kapitullin 8, *Social Security* (Sigurimi social))

11. Sistemi Shëndetësor

Medicare

Qeveria Australiane siguron ndihmë në lidhje me shpenzimet mjekësore dhe spitalet nëpërmjet një programi që quhet **Medicare**. Medicare paguan për shumicën e kostove të vizitave tek doktorët, radiografitë, analizat e gjakut, kujdesin në spitalet publike, dhe disa shërbime të tjera.

Për të parë nëse mund të regjistroheni në Medicare, duhet të shkoni në zyrën e Medicare me pasaportën tuaj, dokumentet e udhëtimit dhe vizën e përherëshme.

Medicare **nuk paguan** për shpenzimet e autoambulancave, dentistët, fizioterapitë, optikat, sëmundjet e këmbëve, kiropraktikat, ose për spitalet private. Për më shumë informacion për Medicare, shihni Kapitullin 1, *Ç'duhet bërë shpejtë pas mbërritjes*.

Medicare website

www.medicareaustralia.gov.au

Centrelink Health Care Card (Karta e Kujdesit për Shëndetin e Centrelink-ut)

Nëse ju merrni një pagesë **Centrelink**-u ose fitoni të ardhura të ulëta, ju mund t'ju takojë me ligj një [Health Care Card](#) nga Qeveria (Karta e Kujdesit për Shëndetin). Karta do t'ju japë të drejtën për një sërë lëshimesh, duke përfshirë koston e ilaçeve dhe shërbimeve mjekësore (mjek, dentist dhe ambulancë). Për më shumë informacion mbi Centrelink, shikoni Kapitullin 8, *Social security*.

Edhe pse keni Health Care Card, ju duhet të paraqitni Medicare card për të gjithë trajtimet themelore spitalore dhe mjekësore në lidhje me Health Care Card.

Sigurimi Shëndetësor Privat

Shumë Australianë zgjedhin të paguajnë sigurim shëndetësor privat. Këto mbulojnë të gjitha ose një pjesë të koston së trajtimit si pacient privat në spitalet publike dhe ato private, dhe mund të përfshijnë disa shërbime që nuk mbulohen nga Medicare, si shërbimet e kujdesit dentar, shumicën e shërbimeve të kujdesit optik dhe transportin e ambulancës. Shpenzimet dhe llojet e sigurimit ndryshojnë shumë prandaj është me rëndësi që të krahasoni fonde të ndryshme **kontrolloni të dhënat me kujdes para se të pranoni llojin e sigurimit, kur vendosni të bleni sigurimin shëndetësor privat.**

Iniciativat

Qeveria ofron një sërë nismash financiare për të inkurajuar njerëzit që të marrin sigurim shëndetësor privat. Nëse mendoni të merrni Siguracion Shëndetësor Privat ju duhet të jeni në dijeni të:

1. **The 30 per cent Rebate** (Zbritja 30 për qind) – të gjithë Australianët janë të ligjshëm të kërkojnë 30 për qind zbritje nëse janë të ligjshëm për Medicare dhe kanë një siguracion shëndeti që përmbush kushtet dhe që siguron trajtim spitalor, trajtim të përgjithshëm ('ndihmëse' ose 'ekstras') ose të dyja. (Për njerëzit e moshës 65-69 vjeç Zbritja është 35 për qind, dhe për njerëzit e moshës 70 vjeç e sipër Zbritja është 40 për qind).
2. **The Medicare Levy Surcharge** (Mbledhja e Mbitaksës për Medicare) – Shumica e takspaguesave Australianë kanë një Medicare Levy të përfshirë në sasinë e taksës që ato paguajnë. Medicare Levy Surcharge është një 1 për qind mbipagesë shtesë e ushtruar mbi njerëzit që fitojnë më shumë se një sasi e caktuar dhe nuk kanë siguracion spitalor. Sasitë e caktuara të të ardhurave janë

momentalisht 70,000 rë Australinë në vit për beqarët dhe 140,000 dollarë Australianë në vit për çiftet ose familjet.

- 3. Lifetime Health Cover** (Siguracioni Shëndetësor për jetë) – kjo skemë inkurajon njerëzit për të marrë siguracion hospitalor që në moshë të re. Nëse një person merr siguracion hospitalor pas 1 Korrikut të parë pas 31 vjetorit të tyre, ato do të paguajnë më shumë për të njëjtin nivel siguracioni se një person që e ka marrë atë para 1 Korrikut të parë pas 31 vjetorit të tyre. Kostoja rritet nga 2 për qind për çdo vit që ai person vonon marrjen e siguracionit.

Kushte të veçanta zbatohen për emigrantët e rinj që arrijnë në Australi pas 1 Korrikut të parë pas 31 vjetorit të tyre. Emigrantët nuk paguajnë më shumë nëse blejnë siguracion privat për spital brenda 12 muajve nga dita e regjistrimit me Medicare.

Është e rëndësishme të konsideroni marrjen e siguracionit për spital vitin e pare pasi të jeni të regjistruar për Medicare. Nëse ju vendosni të prisni më shumë se 12 muaj pasi jeni regjistruar për Medicare, atëherë do t'ju duhet të paguani një shtesë 2 për qind për çdo vit që ju jeni mbi moshën 30 vjeç kur të vendosni të merrni siguracion për spital.

Më shumë informacion

Ju mund të merrni më shumë informacion për sigurim shëndetësor privat duke vizituar faqet e internetit www.privatehealth.gov.au/ dhe www.phiac.gov.au ose duke kontaktuar:

Private Health Insurance Ombudsman

1800 640 695

Private Health Insurance Ombudsman website

www.phio.org.au

Ndihma Mjekësore

Emergencies (Urgjencat)

Trajtim **Urgjent** mund të merret përmes disa qendrave mjekësore ose departamenteve të urgjencës së spitaleve. Spitalet publike dhe private ndodhen të shënuar nën 'Hospitals' në numërorin telefonik të [White Pages](#). Informacioni për ambulancat jepet në Kapitullin 3, *Emergency services* (Shërbimet e urgjencës).

Kur shkoni në spital mos harroni të merrni me vete ilaçet që përdorni si dhe kartën 'Medicare', kartën e anëtarësisë së sigurimit shëndetësor privat, Kartën e Përfitimeve Shëndetsore apo Kartën sipas Pensioneve të ndryshme.

Mjekimi për urgjenca është i vlefshëm 24 orë në repartet e 'Casualty' (Aksidenteve) ose 'Emergency' (Urgjencës) të spitaleve publike.

Nëse një situatë nuk është urgjente ju duhet të kërkonti ndihmë mjekësore nga një general practitioner (mjek i përgjithshëm)

General Practitioners (GPs) (Mjekët e përgjithshëm)

Nëse nuk është rast urgjent, ju duhet të shkoni në fillim tek doktori i familjes (i quajtur edhe 'general practitioner' ose GP) ose në një qendër mjekësore. Ju mund ta zgjidhni vetë doktorin ose qendrën mjekësore që do shkoni - ato janë të rreshtuar në numërorin telefonik [Yellow Pages](#) nën emrin 'Medical Practitioners'.

Doktori juaj mund t'ju faturojë sipas sistemit **bulk bill**. Kjo do të thotë se ju duhet të nënshkruani një formular të Medicare, dhe doktori këtë formular e dërgon në Medicare, e cila më pas e paguan doktorin. Ndryshe doktori mund të marrë pagesën nga ju, dhe ju mund të kërkonti që të merrni paratë mbrapa nga Medicare ose nga sigurimi shëndetësor privat (nëse keni të drejtë). Në të dy rastet, ju duhet të keni me vete kartën e Medicare (dhe kartën e Health Care nëse e keni).

Përkthimi

Mjekët mund të kenë një linjë telefoni që ka përparësi për të thirrur një përkthyes për të përkthyer për ju gjatë kohës së konsultës suaj mjekësore. Kjo nuk kushton as për ju as për mjekun, duke patur parasysh që ju jeni banor i përhershëm ose nënshtrë Australian dhe gjithashtu edhe kur konsultimi juaj mjekësor është i mbuluar nga Medicare. Edhe një mjek i përgjithshëm mund të rezervojë një përkthyes që të jetë prezent nëse është e nevojshme.

TIS National Doctors Priority Line (24 orë)

1300 131 450

(Linja e telefonit e Mjekëve që ka Përparësi e TIS-it 24 orëshe)

TIS National website

www.immi.gov.au/tis

Specialists (Specialistat)

Ju nuk mund të bëni vizitë tek një **specialist** pa shikuar përpara një GP (mjek të përgjithshëm). Doktorit mund t'ju rekomandojë tek një ose specialistë mjekësor të tjerë për mjekim të mëtejshëm.

Medicines (Ilaçet)

Nëse doktori juaj mendon se keni nevojë për ilaçe, mund t'ju jepet një recetë për ta marrë në një **chemist shop** (dyqan kimisti) (ose farmaci). Shumë ilaçe, si antibiotikët, janë të vlefshëm vetëm me recetë. Nëse keni një Health Care Card (Kartë Shëndeti) ose Pensioner Concession Card (Kartë Pensionisti) nga Centrelink ju do të jeni të ligjshëm për konçesion në disa ilaçe. Ju duhet të sillni kartën tuaj të Medicare kur të merrni ilaçet nga farmacia.

Është e rëndësishme t'i lexoni etiketat dhe instruksionet në ilaçe me kujdes dhe të bëni pyetje nëse jeni të paqartë. Për ndihmë ose informacion në lidhje me ilaçet, bisedoni me njërin prej farmacistëve ose telefononi:

Medicines Line

1300 888 763

(Te hënën deri të Premten, 9 paradite deri 6 pasdite)

Website

www.nps.org.au

Qendrat Shëndetësore të Komunitetit

Community Health Centres (Qendrat Shëndetësore të Komunitetit) sigurojnë shërbime me kosto të ulët për njerëz të të gjitha moshave. Jo të gjitha qendrat sigurojnë të njëjtat shërbime. Megjithatë, shpeshherë shërbimet e vlefshme përfshijnë infermierinë, përkrahje dhe edukim për shëndetin, fizioterapi, kujdes dentar, kujdes mjekësor, këshillim dhe mirëqënie sociale.

Shëndeti Mendor

Ekzistojnë një numër shërbimesh për njerëzit që kanë nevojë për ndihmë me problemet e shëndetit mendor dhe me sëmundjet mendore. Në shumicën e rasteve, njerëzit që kanë nevojë për ndihmë për vështirësitë e shëndetit mendor duhet të kontaktojnë mjekun e tyre të përgjithshëm ose Community Health Centre (Qendren Shëndetësore të Komunitetit).

Shërbimet për njerëzit me prejardhje të ndryshme kulturore dhe gjuhësore

Shumica e spitaleve dhe qendrave të mëdha mjekësore kanë grupe profesionistësh mjekësorë që japin shërbime për komunitetet e emigrantëve lokale. Këto shërbime përbëhen nga konsulta, këshilla, rekomandime dhe informacione për shëndetin. Telefonojini spitalit lokal ose Qendrës Shëndetësore të Komunitetit për të parë nëse kanë **Multicultural Health Worker** (Punonjës Shëndetësor Multikulturor) për grupin e gjuhës suaj.

Migrant Health Unit (Dega e Shëndetit të Migrantëve) mund t'ju ndihmojë në marrjen e shërbimeve mjekësore brenda ACT. Një shërbim përkthimi është i vlefshëm në njëmbëdhjetë gjuhë të ndryshme që janë të rreshtuara në faqen e tyre të internetit.

Migrant Health Unit

(02) 6205 3333

(gjatë orëve të biznesit)

Nëse kërkon një përkthyes në një gjuhë tjetër të specializuar në kujdesin e shëndetit, ose jeni duke thirrur jashtë orëve të biznesit, kontaktoni Translating dhe Interpreting Service (Shërbimin e Përkthimit) (TIS National).

TIS National

13 1450

Ekziston gjithashtu dhe një shërbim për të ndihmuar njerëz nga kultura të ndryshme të kuptojnë dhe të gjejnë kujdesin që i përshtatet moshës

Multicultural Home And Community Care (HACC)

(Këshilluesi për të moshuarit Multikulturorë)

(02) 6205 1385

Partners in Culturally Appropriate Care (PICAC)

(02) 6205 1302

Child safety and accident prevention

Siguria e fëmijës dhe parandalimi i aksidenteve

Kidsafe, the Child Accident Prevention Foundation (Fondacioni i Parandalimit të Aksidentit të Fëmisë) i Australisë është një organizatë jo-qeveritare që siguron prindërve dhe komuniteteve informacion dhe shërbime mbi sigurinë e fëmisë dhe parandalimin e aksidenteve. Disa Faqe Faktesh të përkthyera janë të vlefshme në seksionet e faqeve e internetit të Kidsafe të Western Australia dhe Victoria.

Kidsafe ACT

(02) 6290 2244

Help in languages other than English

131 450

Website

www.kidsafe.com.au

Imunizimi (Vaksinimi)

Imunizimi i mbron si fëmijët edhe të rriturit nga infeksionet e dëmshme për shëndetin. Imunizimi nuk është i detyruar por rekomandohet për të gjithë fëmijët. Disa Shtete dhe Territore (NSW, VIC, TAS, dhe ACT-ja) kanë kërkesën e paraqitjes së imunizimit (vaksinimit) të fëmijës kur të futet në çerdhe apo kopështi si dhe para se të regjistrohet në shkollë. Kjo praktikë ndiqet që çerdhja, kopështi apo shkolla të kenë dijeni se cilët fëmijë nuk janë imunizuar. Imunizimet mund të bëhen tek mjeku i juaj familjar ose në Qendrën Shëndetësore të Komunitetit. tuaj.

Nëse dëshironi të imunizoheni në Qendrën Shëndetësore të Komunitetit tuaj ose në këshillin lokal, ju duhet t'i kontaktoni dhe t'i pyesni se cilat vaksina janë të vlefshme dhe kur janë të vlefshme.

Për të marrë Child Care Benefit (Përfitim për Kujdes për Fëmi) fëmija juaj duhet të jetë i vaksinuar ose të jetë i përjashtuar për vaksinim.

Në se fëmijët tuaj nuk kanë bërë vaksinat, mund të mos ju takojnë me ligj pagesat për kujdesjen e fëmijëve.

National Immunisation Infoline

1800 671 811

Australian Childhood Immunisation Register

1800 653 809

Shërbimet Stomatologjike

Në zonën tuaj lokale ka dentistë privatë të cilët zakonisht marrin pagesa për shërbimin e tyre. Ju mund të dëshironi që të merrni sigurim shëndetësor privat si ndihmë për pagesat e shërbimit dentar.

Edhe Qeveritë e Shteteve dhe të Territoreve japin një sasi të kufizuar kujdesi dentar falas për mbajtësit e kartave të koncesioneve të Centrelinkut. Shërbimet e dhëna janë për lehtësimet primare të dhimbjeve dhe disa shërbime bazë duke përfshirë edhe protezat. Ju lutemi të kontaktoni qendrën mjekësore më të afërt ose spitalin për hollësitat e shërbimeve në zonën tuaj dhe kontaktoni Centrelink-un (shikoni kapitullin 8, *Social Security*) për të parë nëse kualifikoheni për një koncesion.

Përdorimi i kujdesit për të moshuarit

Kujdesi për të moshuarit është për njerëz të moshuar që nuk mund të jetojnë më në shtëpinë e tyre për arsye të ndryshme si sëmundje, paaftësi, kur humbin të afërmit, në rast urgjence, kujdestari, familja apo shoqëria e tyre e ka të nevojshme një gjë të tillë ose vetëm se është e vështirë të jetosh në shtëpi pa ndihmë. Ato që kanë më pak nevojë për kujdes se sa ofrohet në azilet e pleqve mund të dëshirojnë të marrin në konsideratë apartamentet e pavarura ose blloqet e shtëpijave për pensionistët.

Aged Care Assessment Teams (Grupet e Vlerësimit të Kujdesit për të Moshuarit) (ACATs) ju këshillojnë mbi llojet shërbimeve të financuara nga Qeveria që ju nevojiten ju në mënyrë që të vazhdoni të jetoni në shtëpinë tuaj ose nëse ju duhet të shkoni në një shtëpi pleqsh.

Janë 5 hapa që duhet të ndiqni kur të doni të hyni në një shtëpi pleqsh. Ato janë:

- Vlerësimi i drejtës suaj
- Gjetja e një shtëpije
- Llogaritja e kostos
- Aplikimi
- Hyrja në të dhe rregullimi

Për ndihmë me çështjet e kujdesit për të moshuarit, kontaktoni:

Aged and Community Care InfoLine

1800 500 853

Seniors website

www.seniors.gov.au

Qendrat e Commonwealth Carelink japin ndihmë dhe informacion për personat që kujdesen për të moshuarit dhe për njerëzit me paaftësi fizike. Për më shumë informacion kontaktoni:

Commonwealth Carelink Centres

1800 052 222

Carelink Centres website

www.commcarelink.health.gov.au

Gjendet edhe një shërbim për të ndihmuar njerëzit nga kulturat e ndryshme që të kuptojnë dhe të gjejnë shërbimin e përshtatshëm për të moshuarit:

Multicultural Home And Community Care (HACC)

(02) 6205 1385

[Partners In Culturally Appropriate Care \(PICAC\)](#)

(02) 6205 1302

Më shumë informacion

Për më shumë informacion dhe të dhëna për shërbime të tjera shëndetësore, pyesni doktorin tuaj lokal, qendrën mjekësore, Community Health Centre, spitalin ose farmacistin.

12. Argëtimi dhe Media

Aktivitetet në natyrë

Australia është e përshtatshme për aktivitete në natyrë, si udhëtime, ecje në pyll, kampe dhe sporte. Ka disa rregulla sigurimi për të kujtuar kur jeni jashtë në natyrë:

- Në det gjithmonë notoni në zona që patrollohen nga shpëtimtarët e jetës. Notoni gjithmonë në zonën mes flamujve. Jo të gjithë plazhet patrollohen nga shpëtimtarët e jetës.
- Shmangni të notuarit dhe të peshkuarit vetëm.
- Vini kapele në ditët me diell që të shmangni djegien e lëkurës nga dielli dhe kancerin e lëkurës. Kjo është veçanërisht e rëndësishme për fëmijët dhe shumë shkolla do të insistojnë në veshjen e kapelave të diellit gjatë muajve të verës
- Lyeni lëkurën me krem për mbrojtje nga dielli. Mund ta blini në supermarkatë ose në farmaci.
- Zjarret e hapura dhe skarat e mëdha nuk lejohen në ditët e **total fire ban** (ndalim i plotë i zjarrit). Për më shumë informacion mbi ditët e ndalimit të plotë të zjarrit kontaktoni:

Weather forecasts **1196**

Bureau of Meteorology website www.bom.gov.au/weather/

The Royal Life Saving Society Australia www.royallifesaving.com.au

Swim Australia www.swimaustralia.org.au

Kidsafe www.kidsafe.com.au

Për informacion në lidhje me parkun kombëtar e ACT-së dhe rezervave të tjera kontaktoni:

Environment ACT Helpline **(02) 6207 9777**

Website www.tams.act.gov.au/livèenvironment

Media

Shumica e dyqaneve të gazetave në qendrat e mëdha tregëtare kanë gazeta në një sërë gjuhësh, por nëse ata nuk mbajnë atë lloj që ju dëshironi, ju mund ti kërkonti që ata ta porosisin për ju.

[Special Broadcasting Service \(SBS\)](http://www.sbs.com.au) (Shërbimi Special i Transmetimeve të Emisioneve) stacionet televizive dhe të radios kanë programe në shumë gjuhë të ndryshme të komunitetit. Programet javore janë të shënuara në gazetatat e qytetit. Lista e stacioneve etnik të radios mund të gjenden në National Ethnic and Multicultural Broadcasters' Council (NEMBC) (Këshilli i Transmetuesve Etnik dhe Multikultoror Kombëtar) me faqen e internetit në: at www.nembc.org.au

Stacionet e radios shumë gjuhëshe janë:

Radio Stacioni	Frekuenca
Community Radio 2XX	98.3 FM
Canberra Multicultural Service	91.1 FM
SBS radio	105.5 FM

Përpara se të nënshkruajnë kontratat për shërbimet e komunikimit, të gjithë konsumatorët duhet të kontrollojnë që shërbimi që po lidhen ju nevojitet për kushtet e tyre të jetesës. Ne disa raste kanë nënshkruar për abonim për stacione televizive me pagesë duke menduar se ky shërbim ju është dashur për shikimin e stacioneve televizive që janë falas.

Interneti

Gjenden një sërë programesh që ofrojnë shërbimin e internetit dhe trenimit falas ose me një çmim të ulët për ata njerëz që për ndryshe nuk mund të shfrytëzonin internetin. Për më shumë informacion, kontaktoni këshillin tuaj lokal ose shkollën tuaj të lagjes (për ata që jetojnë në zonat rurale dhe të largëta). Bibliotekat publike mund t'ju ofrojnë hyrje falas në internet.

Australian Library Gateway

www.nla.gov.au/libraries

Australian Internet Cafes

www.gnomon.com.au/publications/netaccess/

13. Departamenti i Emigracionit dhe Nënshetësisë

Department of Immigration and Citizenship (DIAC) (Departamenti i Emigracionit dhe Nënshetësisë) është pika juaj kontaktuese për të gjitha çështjet e vizave dhe nënshetësisë Australiane. Shumë informacione të përgjithshme të imigracionit gjenden dhe në faqet e internetit **DIAC Living in Australia** (Jetesa në Australi) duke përfshirë vendosjen në Australi.

DIAC kërkesat **131 881**

DIAC website www.immi.gov.au

Living in Australia web pages www.immi.gov.au/living-in-australia

Zyrat e zonave të ndryshme të DIAC merren me një sërë shërbimesh për imigrim, si viza dhe leje, dhe kërkesa për qëndrim të përkohshëm dhe të përhershëm.

DIAC ACT & Regions Office
3 Lonsdale Street
BRADDON ACT 2612

Orët e hapjes për këtë zyrë janë:

E Hënë dhe e Martë **9.00 e mëngjezit - 4.00 pasdite**

E Mërkurë **9.00 e mëngjezit - 1.00 pasdite**

E Enjte dhe e Premte **9.00 e mëngjezit - 4.00 pasdite**

Nënshetësia Australiane

Hapi i parë për tu bërë nënshetetas Australian për shumicën e banorëve të përhershëm është kalimi i testit të nënshetësisë. Si përgatitje për testin ju duhet të lexoni librin e nënshetësisë që është i vlefshëm në faqen e mëposhtme të internetit.

Pasi të keni kaluar testin dhe të keni plotësuar kërkesat e tjera për nënshetësinë Australiane, duke përfshirë të jetuarit në Australi për një kohë të caktuar dhe karakterit të mirë, ju duhet të bëni një aplikim për nënshetësi Australiane. Nëse aplikimi juaj është i suksesshëm, ju do të ftoheni të merrni pjesë në një ceremoni të organizuar për nënshetësinë. Në këtë ceremoni përpara se të bëhen nënshetetas Australianë shumicës së aplikuesave të rritur do tu kërkohet të bëjnë një Betim. Për më shumë informacion duke përfshirë ligjshmërinë dhe formularët e aplikimit shkoni në:

Citizenship Information Line (në Australi) **131880**

Citizenship website www.citizenship.gov.au

Ju mund të aplikoni për nënshetësi Australiane pasi të keni kaluar testin dhe keni plotësuar kërkesat e tjera për nënshetësinë Australiane, duke përfshirë jetesën e Australi për një periudhë kohe të caktuar dhe karakterit të mirë. Nëse aplikimi juaj është me sukses, do të ftoheni të merrni pjesë në ceremoninë e nënshetësisë. Shumica e aplikantëve të rritur në ceremoni kërkohet të Betohen për Përkushtim përpara se të bëhen nënshetetas Australianë.

Për qytetarët Australianë është e detyrueshme të regjistrohen për të votuar nëse jeni 18 vjeç e sipër. Ju jepet mundësia të regjistroheni në ceremoninë e marrjes së Nënshetësisë. Ju mund të regjistroheni kur jeni 17 vjeç gjithashtu për të qenë gati për të votuar kur të mbushni 18.

Formularët e regjistrimit janë të vlefshëm nga zyrat e postave, zyrat e **Australian Electoral Commission** (AEC) (Komisioni Australian i Zgjedhjeve) dhe faqen e internetit të AEC. Plotësimi i një formulari do t'ju regjistrojë për zgjedhjet federale, zgjedhjet e shtetit/territorit dhe shumicën e zgjedhjeve të qeverisë lokale. Sa herë që ndërroni adresë duhet të plotësoni

një formular të ri regjistrimi. Më shumë informacion është i vlefshëm në faqen e internetit (edhe në gjuhët jo Anglisht) ose thërrisni AEC nëse keni ndonjë pyetje.

Australian Electoral Commission (AEC)

13 23 26

AEC website

www.aec.gov.au

Vizat e kthimit për banorët

Nëse ju jeni banor i përhershëm Australian dhe planifikoni të largoheni nga Australia për çfarëdolloj periudhe të përkohshme dhe dëshironi të ktheheni në Australi, ju mund të keni nevojë për një **Resident Return Visa** (Viza e kthimit për banorët). Kontaktoni DIAC-n për të parë nëse keni nevojë për vizë që të ktheheni në Australi.

Vizitat Familjare në Australi

Për vizitë

Vizitorët duhet të bëjnë kërkesë për një vizë që mbulon gjithë kohën e qëndrimit të tyre në Australi. Çdo lloj vize vizitori ka kushte të veçanta, prandaj për më shumë informacion kontaktoni **Australian Overseas Immigration Office** (Zyrën më të afërt të Imigracionit Australian jashtë Shtetit) (shikoni më poshtë).

Sistemin **Electronic Travel Authority (ETA)** (Autoriteti Elektronik i Udhëtimit) mund ta shfrytëzojnë mbajtësit e pasaportave nga më shumë se 30 shtete përmes agjensive të autorizuara të udhëtimit dhe linjave ajrore, dhe përmes shumicës së zyrave diplomatike Australiane. Shërbimi ETA u mundëson shumë vizitorëve me qëndrim afat-shkurtër në Australi të marrin autorizim për udhëtim në Australi ndërkohë që ata i bëjnë përgatitjet e tyre të udhëtimit. Për shfrytëzuesit e ETA-s, udhëtari nuk ka nevojë që të plotësojë formularin e aplikimit për vizë. Informata të zgjeruara gjenden në faqen e internetit: www.eta.immi.gov.au.

Per te emigruar

Programi Australian i Emigrimit ka tre pjesë:

- **Family migration (Emigrim Familjar)**. Aplikanti duhet të ketë një të afërm në Australi që ta sponsorizojë.
- **Skilled migration (Emigrim sipas Aftësive)**. Aplikanti duhet të ketë aftësi ose vlera të veçanta të cilat do të kontribuojnë në ekonominë ose në fushat e tjera të jetës Australiane.
- Programet **Refugee, Humanitarian, Special Humanitarian** dhe **Special Assistance** (janë programet për Refugjatë, njerëz që pranohen mbi baza Humanitare, mbi baza Humanitare Speciale si dhe programi për Ndihmë Speciale).

Të afërmit tuaj që duan të emigrojnë duhet t'u përgjigjen kushteve strikte të cilësdo kategori të emigrimit. Rregullat e emigrimit janë komplekse dhe ndryshojnë shpesh, prandaj është mirë të kontaktoni DIAC -n për informacion sipas situatës suaj. Për më shumë informacion shikoni:

Migrating to Australia

www.immi.gov.au/immigration.htm

Një listë e Zyrave Australiane të Emigracionit Jashtë Shtetit ndodhet në:

www.immi.gov.au/contacts/overseas/index.htm.